

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Педагогічний інститут
Кафедра педагогіки та психології

ПРАКТИКА

з додаткової спеціалізації «Практична психологія»

для студентів 4-го курсу денної форми навчання

напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта»

(освітньо-кваліфікаційний рівень "бакалавр")

Методичні рекомендації

ЗАТВЕРДЖЕНО

на засіданні кафедри педагогіки та психології
протокол № 9 від « 5 квітня » 2017 р.

завідувач кафедри педагогіки та психології

_____ Г.І. Іванюк

Київ – 2017

Практика з додаткової спеціалізації «Практична психологія»: методичні рекомендації / Укладачі: О.О. Музика, О.М. Чигир. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2017. – 60 с.

Укладачі:

Музика Олена Оксентівна – кандидат психологічних наук, доцент

Чигир Олександр Миколайович – кандидат психологічних наук

Рецензенти:

Хазратова Н.В. – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник
Інституту соціальної і політичної психології НАПН України

Івашенко А.С. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

© О.О. Музика, О.М.Чигир, 2017 рік

© КУ імені Бориса Грінченка, 2017 рік

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета практики: закріплення та поглиблення теоретичних знань, отриманих студентами в процесі вивчення психологічних дисциплін, формування професійних компетентностей майбутніх практичних психологів.

Завдання практики:

- ознайомити студентів-практикантів зі специфікою діяльності практичного психолога у дошкільному навчальному закладі;
- формувати навички самостійності в реалізації індивідуального плану та програми психологічного дослідження;
- розвивати уміння застосовувати психодіагностичні методи для вивчення актуального стану дітей в процесі емпіричних досліджень;
- розвивати спостережливість як важливе професійне уміння у ході психологічних спостережень за особливостями та можливостями сюжетно-рольової гри дітей дошкільного віку;
- сприяти розумінню процедури психокорекційних занять та вмінню добирати відповідні до результатів психодіагностики та особливостей дитини техніки роботи;
- розробляти психопрофілактичні програми на основі конкретних обстежень;
- сприяти виробленню навичок психокорекційної роботи з дітьми;
- розвивати уміння проводити консультації з працівниками дошкільних закладів та батьками дітей;
- сприяти виробленню оптимістичної професійної позиції та прагненню до професійного самовдосконалення й розвитку професійної компетентності.

Права та обов'язки студента-практиканта

Студент-практикант має право:

- вносити пропозиції щодо змісту індивідуального плану, програми психологічного дослідження;
- отримати педагогічну підтримку та консультацію керівника практики, практичного психолога ДНЗ;
- за погодженням вихователя, практичного психолога, керівника практики вносити пропозиції щодо усунення недоліків в організації природного розвивального середовища дітей;
- за погодженням практичного психолога ДНЗ вносити пропозиції щодо особливостей психодіагностичної, психокорекційної та психопрофілактичної роботи з дітьми.

Обов'язки студента-практиканта:

- взяти участь у настановній та звітній конференціях до виробничої психологічної практики;
- виконати індивідуальний план і програму психологічного дослідження у повному обсязі;
- виконувати правила внутрішнього розпорядку дошкільного навчального закладу;
- на належному науково-методичному рівні виконати завдання виробничої практики, оформити звіти за її результатами;
- систематично і своєчасно вести записи в документації практики;
- підготувати презентацію результатів практики;
- не допускати пропусків днів практики без поважних причин.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Змістовий модуль I.

Діагностична робота

- Вивчення особливостей уваги дошкільника (за методикою «Коректурна проба» Б. Бурдона);
- вивчення особливостей пам'яті дошкільника (за методикою «10 слів» О.Р.Лурії);
- дослідження процесів мислення дошкільника (за методикою Гольдштейна-Виготського «Класифікація предметів»);
- дослідження властивостей нервової системи дошкільника (за методикою «Тепінг-тест» Є.П. Ільїна);
- дослідження інтелекту дошкільника (за методикою «Намалюй людину» Ф.Гудинаф);
- визначення рівня сформованості наочно-образного мислення (субтест тесту Кееса);
- вивчення особливостей самооцінки дошкільника (за методикою «Драбинка» В.Г. Щур);
- вивчення емоційної сфери дитини (дитячий тест тривожності (Р. Теммл, М. Доркі, В. Амен)).

Змістовий модуль II.

Корекційна робота

- формування плану корекційної роботи на основі результатів психодіагностичного дослідження;
- розробка та здійснення індивідуальних корекційних програм;
- проведення цілеспрямованої розвивальної роботи у випадку відставань від вікової норми у розвитку особистості дитини дошкільного віку;
- робота з адаптації чи реабілітації дітей після соматичних захворювань чи природних і соціальних катаклізмів.

Змістовий модуль III.

Психопрофілактична робота

- розробка конкретних заходів здійснення індивідуального підходу до дитини на основі глибокого розуміння її психологічних особливостей, здібностей, інтересів;
- розробка психопрофілактичних програм на основі конкретного обстеження за принципами єдності діагностики і прогнозу;
- профілактика відставань в інтелектуальному та емоційно-мотиваційному розвитку;
- адаптація дітей до нового виду діяльності чи нового дошкільного закладу;
- робота з формування психологічної захищеності, попередження психічного перевантаження та невротичних зривів у дітей, пов'язаних з умовами життя та їх діяльністю;
- психічний аналіз учбового та виховного процесу в дошкільних навчальних закладах, розробка рекомендацій з удосконалення навчального та виховного процесів, психологічний аналіз системи контролю та діагностики навченості та вихованості;
- створення умов для формування творчої активності кожної дитини, профілактика небажаних психічних реакцій;
- психологічний аналіз дитячого колективу: розробка рекомендацій з навчально-виховної роботи з дитячими колективами, з врахування індивідуальних особливостей у навчанні та вихованні, з адаптації дітей до навчально-виховного процесу.

ЕТАПИ ВИКОНАННЯ РОБОТИ

Перший тиждень

Настановна конференція. Ознайомлення з програмою, документацією практики та вимогами до її ведення.

Робота в ДНЗ. Бесіда з директором (завідувачем), вихователем-методистом, практичним психологом. Екскурсія з метою ознайомлення з умовами, які створені для виховання дітей дошкільного віку у приміщенні та на території дошкільного навчального закладу.

Ознайомлення з роботою практичного психолога в дошкільному навчальному закладі. Ознайомлення з планом роботи, його розділами, їх змістовим наповненням, з формами і методами роботи. Обговорення можливої співпраці на період практики.

Складання індивідуального плану студента-практиканта на період практики та програми психолого-педагогічного дослідження з керівником практики. Складання щоденного плану роботи та узгодження його з практичним психологом.

Знайомство з дітьми, встановлення контактів з метою вивчення індивідуальних особливостей. Ознайомлення з календарно-тематичним планом групи, його складниками та змістовим наповненням. Реалізація психодіагностичного блоку дослідження однієї дитини (вивчення психофізіологічних показників, особливостей соціального оточення дитини, її особистісних рис та властивостей).

Другий тиждень

З'ясування психолого-педагогічних особливостей взаємодії практичного психолога із родинами дітей. Обговорення з психологом форм і методів роботи з

родинами дітей. Підготовка матеріалів для роботи з дитиною та узгодження їх із практичним психологом.

Розробка плану психокорекційного заняття з використанням арт-терапії, ігрового консультування, пісочної терапії (на вибір) та узгодження його з практичним психологом.

Проведення психокорекційного заняття з дитиною.

Аналіз досягнутих результатів, дослідження необхідності проведення додаткового заняття і, в разі необхідності, його реалізація.

Третій тиждень

Діагностування специфічної потреби групи у психопрофілактичній роботі (зменшення конфліктності, командотворення, розвиток кооперації в групі тощо).

Розробка психопрофілактичного заняття (у групі) та погодження його з практичним психологом, інформування батьків про роботу з дітьми.

Проведення психопрофілактичного заняття та аналіз його ефективності.

Підведення підсумків практики разом з практичним психологом дошкільного навчального закладу, звітування студентів-практикантів про результати виробничої психологічної практики, затвердження характеристики студента-практиканта.

Оформлення звітної документації. Підготовка до звітної конференції.

ПЕРЕЛІК ЗВІТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

1. Індивідуальний план роботи студента-практиканта (додаток Б).
2. Щоденник практики.
3. Психологічне обстеження однієї дитини (інструкції досліджуваному, стимульний матеріал, роботи досліджуваних, протоколи діагностичної роботи, аналіз результатів дослідження, узагальнені дані у формі відгуку про психоемоційний стан досліджуваної дитини та порад вихователю, батькам, психологу) (додатки В, Г, Д, Е, Є, Ж, З, К, Н).
4. Розгорнутий конспект підготовки і проведення корекційного заходу (зі стислим аналізом і оцінкою цього заходу практичним психологом) (додаток Л).
5. Розгорнутий конспект підготовки та проведення психопрофілактичного заходу (зі стислим аналізом і оцінкою цього заходу практичним психологом) (додаток М).
6. Характеристика студента-практиканта (із ДНЗ, складається практичним психологом закладу, засвідчується підписом завідувача чи директора та печаткою закладу).
7. Звіт про проведену роботу під час практики.
8. Презентація результатів практики.

Контроль та оцінювання практичних умінь і навичок студентів на практиці

Контроль успішності студентів із врахуванням поточного і підсумкового оцінювання проводиться відповідно до плану та програми практики.

Усі конспекти, які студент подає в документації, розробляються *під час підготовки* до виконання завдань практики заздалегідь *до моменту проведення самого заходу* (як справжня підготовка до нього та керівництво до дій по ходу його проведення). Допуск до проведення заходу дає практичний психолог, зазначаючи на титульному листі конспекту «допущено» і стверджуючи підписом.

Стислий аналіз та оцінку заходу *після його проведення* дає студент-практикант та практичний психолог, що фіксується в кінці конспекту і засвідчується особистим підписом психолога закладу, обраного для проходження практики.

Підставою для оцінювання проходження практики в цілому є виконання студентом повного обсягу програми практики, індивідуального плану та підготовка звітної документації.

№	Вид діяльності	Максимальна кількість балів
1.	Відвідування практики	15
2.	Ведення щоденника практики	10
3.	Підготовчі та дослідницькі матеріали проведення психологічного обстеження однієї дитини	10
4.	Відгук про психоемоційний стан досліджуваної дитини за результатами психологічного обстеження	20
5.	Розгорнутий конспект підготовки і проведення корекційного заходу	10
6.	Розгорнутий конспект підготовки та проведення психопрофілактичного заходу	10
7.	Характеристика студента (із ДНЗ)	5
8.	Звіт про проведену роботу під час практики	10
9.	Презентація результатів практики	10
Разом:		100

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Готовність дитини до школи / Упоряд.: Л. Богуславська, С. Гончаренко, Л. Кондратенко / За заг. ред. С. Максименка, О. Главник – К.: Главник, 2004. – 112 с.
2. Комплекс програм і методичних рекомендацій з організації і проведення педагогічної практики з психології / Л.В. Долинська, О.В. Скрипченко, Т.М. Лисянська та інші. – Київ: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2006. – 141 с.
3. Методи вивчення психічного розвитку дитини-дошкільника: Метод. посіб. для педагогів, практик психологів, студ. серед. і вищ. пед. закл. / С.Є.Кулачківська, Т.О.Піроженко, Л.Г.Подоляк та ін.. – К.: Світич, 2003.

Додаткова:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) // Дошкільне виховання. – 2012. – №7. – С. 4-19.
2. Бурлачук Л.Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л.Ф. Бурлачук. – СПб.: Питер, 2007. – 688 с.
3. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В.О. Огнев'юк; авт. кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богиніч, Н.І. Богданець-Білоskalенко та ін.; наук. ред.: Г.В. Беленька, М.А. Машовець. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016. – 304 с.
4. Інтелектуальні здібності дитини / Упорядники: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 96 с.
5. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг, Д. Бокум. – СПб.: Питер, 2005. – 940 с.
6. Крайніков Е.В. Психология развития: Словник-довідник / Е.В. Крайніков. – К.: Арістей, 2004. – 260 с.
7. Лист Міністерства освіти і науки України України за № 1/9-736 від 06.12.2007 р. «Про Перелік напрямів (спеціальностей) та їх поєднання з додатковими спеціальностями і спеціалізаціями для підготовки педагогічних працівників за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста, магістра».
8. Мислення дитини / Упорядн.: С. Максименко, Л. Кондратенко, О. Главник. – К.: Главник, 2004.
9. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: Навчальне видання. – К.: Каравела, 2011.
10. Психофізіологічне забезпечення готовності студентів до педагогічної діяльності : монографія / За ред. О. М. Кокуна. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 296 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зразок титульного листа звітної документації

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

**ЗВІТНА ДОКУМЕНТАЦІЯ ПРАКТИКИ
з додаткової спеціалізації «Практична психологія»**

студента IV курсу

(група)

(прізвище, ім'я, по батькові)

Напрямок підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта»

ДНЗ № _____

Керівник практики від кафедри
педагогіки та психології

Київ – 2017

Індивідуальний план роботи

на період проходження практики

з «___»_____2017 р. по «___»_____2017 р.

студента _____

групи _____

№ з/п	Завдання практики	Термін виконання	Відмітка про виконання
	Ознайомлення з програмою, документацією практики та вимогами щодо її ведення		
	Бесіда з директором (завідувачем), вихователем-методистом, практичним психологом		
	Екскурсія по ДНЗ		
	Ознайомлення з роботою практичного психолога в дошкільному навчальному закладі		
	Обговорення з практичним психологом можливої співпраці на період практики		
	Складання щоденного плану роботи та узгодження його з практичним психологом		
	..... <i>далі за завданнями практики</i>		

Коректурна проба (тест Б. Бурдона)

Тест проводиться за допомогою спеціальних бланків з рядами розташованих у випадковому порядку літер (цифр, фігур, малюнків). Досліджуваний, переглядаючи бланк ряд за рядом, викреслює вказані в інструкції букви або знаки. Важливо правильно підібрати стимульний матеріал, враховуючи вік дітей (з 5-6-річними дошкільниками можна працювати з бланком із літерами, а з 3-4-річними – доцільніше з малюнками чи фігурами).

Варіант дослідження з використанням бланку з фігурами

Необхідний матеріал: секундомір, олівець, бланк.

Стимульний матеріал: бланк з простими фігурами (див. нижче)

Інструкція (для банка з простими фігурами): «Зараз ми з тобою зіграємо в таку гру: я покажу тобі рисунок, на якому намальовано багато різних знайомих тобі предметів. Коли я скажу: "Починай!", ти по рядочках цього рисунка почнеш шукати й закреслювати фігурки, які я буду називати. Робитимеш це доти, доки я не скажу: "Стоп!" Ти зразу мусиш зупинитися й показати мені те зображення предмета, яке ти побачив останнім. Я зроблю відмітку на твоєму рисунку в тому місці, де ти зупинився, і знову скажу: "Починай!" Після цього ти продовжиш шукати й викреслювати фігурки з малюнка, які я назвала. Так буде кілька разів, аж поки я не скажу: "Стоп! Стоп! Гра завершена».

Хід роботи. Дитина працює з бланком, шукає та різним способом закреслює дві неподібні фігури, наприклад: зірочку – вертикальною рисою, а кружечок – горизонтальною. Дитина працює дві з половиною хвилини, впродовж яких через кожні 30 секунд їй кажуть: «Починай!», «Стоп!». Дослідник помічає на бланку те місце, де подаються відповідні команди.

Фіксуються час виконання завдання, кількість фігур, які дитина опрацювала за весь час роботи (2,5 хв.), а також окремо за кожен 30-секундний інтервал, кількість зроблених помилок (пропущені потрібні зображення або ж закреслені непотрібні).

Обробка результатів. Спочатку підраховується кількість фігур на рисунку, які продивилася дитина за весь час виконання завдання, а також окремо за кожен 30-секундний інтервал. Отримані дані обраховуються за формулою, за якою визначаються показники рівня розвитку у дитини продуктивності та стійкості уваги :

$$S = \frac{(0,5 N - 2,8 n)}{t}$$

де S – показник продуктивності та стійкості уваги досліджуваної дитини;

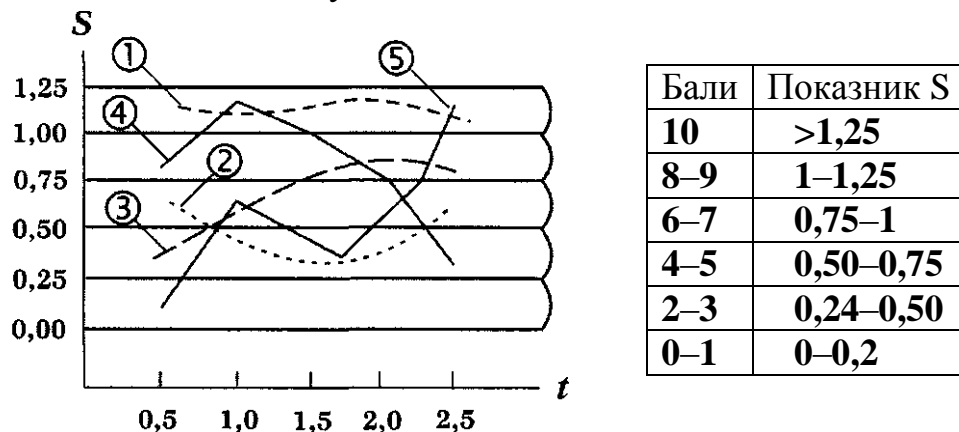
N – кількість предметів, які продивилася дитина;

t – час виконання завдання;

n – кількість допущених помилок.

За формулою визначають шість показників (для кожного 30-секундного інтервалу та в цілому). Відповідно, змінна t набуває значення 30 та 150.

За всіма показниками S , отриманими у процесі виконання завдання, будується графік, на основі аналізу якого можна судити про динаміку зміни продуктивності і стійкості уваги дитини в часі.

Під час побудови графіка показники продуктивності та стійкості уваги оцінюються (кожний окремо) за 10-бальною шкалою.

- 1,00–1,25 – зона дуже високопродуктивної уваги;
- 0,75–1,00 – зона високопродуктивної уваги;
- 0,50–0,75 – зона продуктивної уваги;
- 0,25–0,50 – зона низькопродуктивної уваги;
- 0,00–0,25 – зона дуже низькопродуктивної уваги.

На графіку подано різні зони продуктивності та криві, які можуть бути отримані у результаті проведеного дослідження.

Інтерпретація кривих

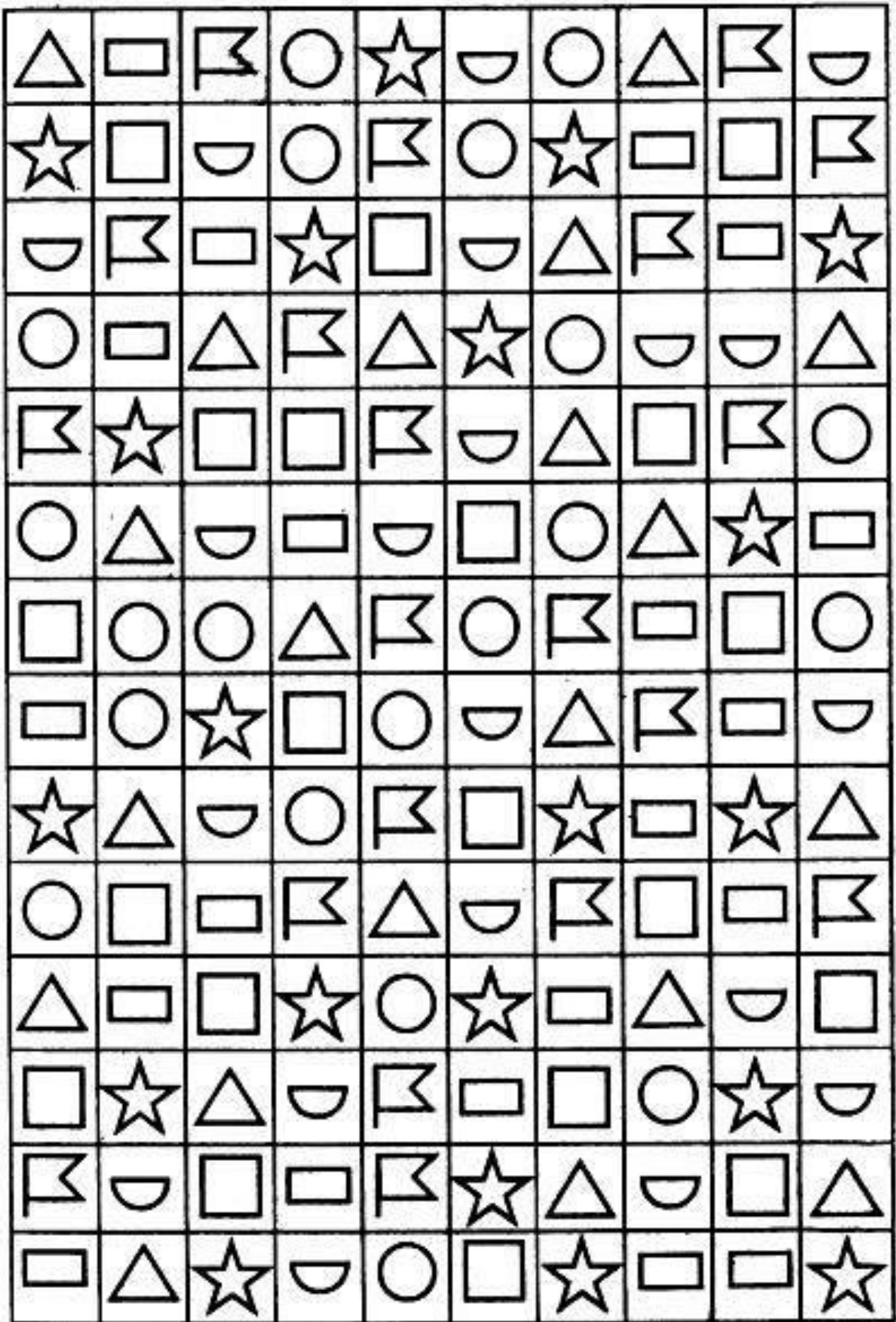
- Крива 1 – графік високопродуктивної та стійкої уваги.
- Крива 2 – графік низькопродуктивної, але стійкої уваги.
- Крива 3 – графік середньопродуктивної та середньостійкої уваги.
- Крива 4 – графік середньопродуктивної, але нестійкої уваги.
- Крива 5 – графік середньопродуктивної й у край нестійкої уваги.

Стійкість уваги оцінюється таким чином:

- 10 балів – усі точки на малюнку не виходять на межі однієї зони;
- 8–9 балів – усі точки у двох зонах аналогічні до кривої 2;
- 6–7 балів – усі точки у трьох зонах, крива подібна до 3;
- 4–5 балів – усі точки у чотирьох зонах, крива подібна до 4;
- 3 бали – усі точки у п'яти зонах, крива подібна до 5.

Нормативи:

Бали	Продуктивність і стійкість уваги
10	Дуже висока
8-9	Висока
4-7	Середня
2-3	Низька
0-1	Дуже низька

Методика запам'ятовування десяти слів за О. Р. Лурією

Мета: визначення обсягу короткочасної і довготривалої пам'яті.

Необхідний матеріал: набір з 10 односкладових чи двоскладових слів, не пов'язаних за змістом.

Інструкція: "Зараз я прочитаю десять слів. Слухайте уважно. Коли закінчу читати, відразу ж повторіть те, що запам'ятали. Повторювати можна в будь-якому порядку. Зрозуміло?"

Хід дослідження. Слова зачитуйте повільно, чітко. Коли дитина повторює слова, ставте у протоколі позначку напроти цього слова. Потім продовжіть інструктування (другий етап): «Зараз я знову прочитаю слова, і ти знову повториш їх – і ті, які вже були названі, і ті, що першого разу пропустив, – усі разом, у будь-якому порядку». Повторіть знову слова. Знову ставте позначки під тими словами, які повторила дитина. Далі дитину попросіть повторити слова 3-й, 4-й, 5-й раз, при цьому ніякі нові інструкції не даються, просто кажіть: «Назви слова ще раз». Жодних розмов з боку дитини не допускається (бо розмова може відволікати увагу і погіршити результат). Після 5-разового повторення слів робиться перерва на 50-60 хвилин, після чого дитині знову пропонується пригадати і назвати слова.

№		I	II	III	IV	V	Через годину
1.	Ліс						
2.	Хліб						
3.	Вікно						
4.	Стіл						
5.	Вода						
6.	Брат						
7.	Кінь						
8.	Гриб						
9.	Мед						
10.	Вогонь						

Обробка результатів. Підраховується кількість правильно відтворених слів у кожному повторі. Може бути складена "крива запам'ятовування". По

вертикалі зазначається число відтворених слів, по горизонталі – кількість повторень.

У нормі крива йде вгору. Дошкільники можуть не повторити всіх десяти слів, 8-9 теж норма.

При органічних ураженнях мозку крива після незначного підйому утворює плато. При цьому характерним є називання інших слів, повторення одних і тих самих.

При астенії крива спочатку різко йде вгору, потім падає вниз (після кожної спроби відтворюється все менше слів).

При недостатній стійкості уваги і її коливаннях крива має зигзагоподібний характер.

При одноразовому повторі слів дитиною оцінювання результатів наступне:

- дуже високий рівень – 10 слів;
- високий рівень – 8-9 слів;
- середній рівень – 4-7 слів;
- низький рівень – 1-3 слова.

Методика Гольдштейна-Виготського "Класифікація предметів"

Мета: визначення здатності до узагальнень.

Необхідний матеріал: картки із зображенням знайомих дошкільникам предметів: морква, зошит, яблуко, кінь, шафа, заєць, дівчинка, огірок, корова, шапка, стіл, груша, лікар, ручка, олівець, пальто, коза, сукня, портфель, капелюх, крісло, лисиця, хлопчик, собака, ведмідь, білка, шарф, диван, кіт, капуста, помідор, апельсин, трамвай, автобус, самоскид, ялинка - всього 36.

Хід дослідження. Картки розкладають на столі, дитині пропонують їх розглянути, а потім розкласти на групи і назвати їх одним словом. Після того, як картки будуть згруповані, обов'язково треба попросити дитину пояснити, чому вона об'єднала картки в цю групу, чим вони схожі. Це дозволить виявити принцип класифікації, використаний дитиною, і, відповідно, рівень узагальнень.

Обробка результатів. 6-річні діти, які відвідують дитячий садок, зазвичай розкладають картки на 8 груп (овочі, фрукти, домашні тварини, дикі тварини, люди, меблі, одяг, шкільні предмети) і одну картку (ялинка). Можуть також виділити 3 групи: рослини, тварини, предмети або 2 – живе і неживе.

Якісний аналіз відповідей дитини в ході дослідження дозволяє виявити властивий їй рівень узагальнення:

- Відсутність узагальнень – дитина не виділяє істотні ознаки предметів одного класу, не може об'єднати їх у групу, назвати узагальнюючим словом.

- Рівень простого синтезу – правильно об'єднує предмети, але назвати утворену групу правильно не може: або перераховує предмети, або перераховує, називає їх кількість.

- Рівень наочного узагальнення – правильно об'єднує предмети, але не називає їх узагальнюючим словом, замість цього:

а) підміняє назву групи вказівкою на дію предмету, або на те, що з ним можна робити (це зростає, а це бігає, з цього їдять тощо);

б) замінює назву групи назвою одного з предметів;

в) називає матеріал, з якого зроблені предмети (ці залізні, а кінь не із заліза).

- Рівень попереднього словесного узагальнення – правильно об'єднує предмети, називає узагальнюючим словом, але при цьому плутає поняття або дає неточну назву (замість «птахи» – «тварини»).

- Рівень повного словесного узагальнення – правильно об'єднує, правильно називає узагальнюючим словом.

Діти 6 років, які нормально розвиваються, можуть правильно об'єднати в групи і назвати узагальнюючим словом звичні для них предмети (меблі, одяг, квіти, тварини, фрукти, овочі), тобто дають відповіді на рівні словесного узагальнення; малознайомі і незвичні предмети (транспорт) об'єднують головним чином на рівні наочного узагальнення. Наочний спосіб узагальнення у дітей, які йдуть до школи, переважає.

Переважання відповідей на рівні простого синтезу (правильно об'єднує предмети, але не може назвати їх одним словом і пояснити принцип об'єднання або перераховує їх) і відсутність узагальнень свідчить про неготовність дитини до систематичного шкільного навчання.

«Тепінг-тест» Є.П. Ільїна

Мета: визначення властивостей нервової системи за психомоторними показниками.

Необхідний матеріал: спеціально заздалегідь підготовлені бланки (аркуші паперу (203 x 283), розділені на шість розташованих по три в ряд рівних прямокутники), олівці, секундомір.

Інструкція: За моєю командою «Почали!» почніть ставити крапки в кожному квадраті (*показуєте*). Постарайтесь поставити якнайбільше крапок у першому квадраті. За моєю командою «Переходьте!» ви переходите до другого квадрату за годинниковою стрілкою (*показуєте*), при цьому не переривайте роботу і продовжуйте ставити крапки. Увесь час намагайтеся працювати так швидко, як можете. І так до закінчення роботи.

Хід дослідження. Виконується робота послідовно обома руками: спочатку однією рукою (на вибір дитини), потім – другою. Перехід з одного квадрата до іншого (за годинниковою стрілкою) відбувається за командою дослідника, що стежить за секундоміром, кожні 5 с без переривання роботи.

Обробка результатів.

1. Звернути увагу з якої руки дитина розпочала роботу.
2. Підрахувати кількість крапок у кожному квадраті.

Частота рухів за відрізки часу

Відрізок часу, секунди	0-5 с	6-10 с	11-15 с	16-20 с	21-25 с	26-30 с
Частота (п.рука)						
Частота						

3. Побудувати графіки працездатності для кожної з рук. Для цього на осі абсцис відкласти рівні інтервали часу (5 с, 10 с, 15 с...), на осі ординат – кількість крапок у кожному квадраті. Криву роботи правої руки можна накреслити суцільною лінією, а лівої – пунктирною.

4. Проаналізувати форми кривих.

Аналіз результатів. Сила нервових процесів є показником працездатності нервових клітин і нервової системи в цілому. Сильна нервова система витримує більші за величиною і тривалістю навантаження, ніж слабка. Методика заснована на визначенні динаміки максимального темпу руху рук. Дослід проводиться послідовно спочатку правою, а потім лівою рукою (для правшів). Отримані в результаті варіанти динаміки максимального темпу можуть бути умовно розділені на п'ять типів:

- випуклий тип: темп наростає до максимуму в перші 10-15 с роботи, надалі він може знизитися до вихідного рівня. Цей тип кривої свідчить про наявність у досліджуваного сильної нервової системи;

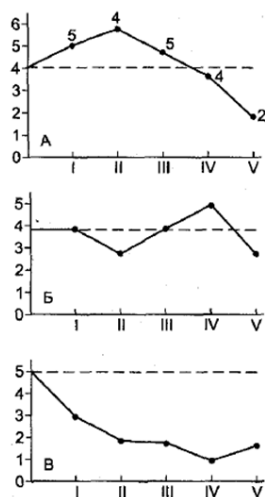
- рівний тип – максимальний темп утримується приблизно на одному рівні протягом усього часу роботи. Цей тип кривої характеризує нервову систему досліджуваного як систему середньої сили;

- спадаючий тип – максимальний темп знижується вже з другого інтервалу. Протягом всієї роботи він вже не піднімається до вихідного. Цей тип свідчить про слабкість нервової системи;

- проміжний тип – темп роботи знижується після перших 10-15 с. Цей тип розцінюється як проміжний між середнім і слабким – середньо слабкий тип;

- увігнутий тип – первісне зниження максимальною темпу змінюється, а потім короткочасне зростання темпу до вихідного рівня. Цей тип розцінюється як середньо сильний.

Форми кривих, що характеризують темп рухів кисті руки

По вертикалі – темп рухів кисті руки, по горизонталі – час роботи (у сек.). Пунктирні лінії – вихідний (за перші 5 сек) темп рухів, прийнятий за нуль. Ламані лінії – відхилення темпу рухів у наступні після першого 5-секундного відрізка у порівнянні з першим (у кількості рухів).

А – крива, що характеризує сильну нервову систему.

Б – крива, що характеризує середню по силі нервову систему.

В – крива, що характеризує слабку нервову систему.

Методика «Намалюй людину» Гудинаф-Харіса

Дитині видається аркуш білого паперу стандартного формату і один простий олівець. Дитину просять якомога краще намалювати людину чоловічої статі. У ході малювання коментарі не допускаються. Якщо дитина виконує малюнок людини не в повний зріст, то їй пропонують зробити новий малюнок. По закінченні малювання проводиться додаткова бесіда з дитиною, у якій уточнюються незрозумілі деталі та особливості малюнка. Тестування з дітьми дошкільного віку має бути виключно індивідуальним.

Оцінка результатів. Шкала оцінювання містить 73 пункти, за виконання кожного з яких нараховується 1 бал, за невідповідність критерію – 0 балів.

Критерії оцінювання (ознаки та їх характеристики):

1. Голова. Зараховується будь-яке достатньо чітке зображення голови незалежно від форми (окружність, неправильна округність, овал). Риси обличчя, не обведені контуром голови, не зараховуються.

2. Шия. Зараховується будь-яке чітке зображення даної частини тіла. Пряме з'єднання голови і тулуба не зараховується.

3. Шия: два виміри. Обрис шиї, не перериваючись, переходить в обриси голови, тулуба, або того й іншого одночасно. Лінія шиї повинна плавно переходити в лінію голови або тулуба. Зображення шиї у вигляді однієї лінії або «стовпчика» між головою і тулубом не зараховується.

4. Очі. Намальоване хоча б одне око; будь-який спосіб зображення визнається задовільним. Зараховується навіть єдина невизначена риска, яка іноді зустрічається у малюнках зовсім маленьких дітей.

5. Деталі ока: брови, вії. Показані брови чи вії, або те й інше одночасно.

6. Деталі ока: зіниця. Будь-яка явна вказівка на зіницю або райдужну оболонку, крім контура ока. Якщо показані два ока, то повинні бути присутніми обидві ознаки.

7. Деталі ока: пропорції. Розмір ока по горизонталі повинен перевищувати його розмір по вертикалі. Ця вимога має бути дотримана в зображенні обох очей,

але якщо намальований тільки одне око, то досить і цього. Іноді в профільних малюнках високого рівня очей показаний з урахуванням перспективи. У таких малюнках зараховується будь-яка трикутна форма.

8. Деталі ока: погляд. Анфас: очі явно «дивляться». Не повинно бути ні конвергенції, ні дивергенції зіниць по горизонталі або вертикалі. Профіль: очі повинні бути показані або як у анфас, або, якщо збережена звичайна мигдалеподібна форма, зіниця повинна бути розміщена у передній частині ока, а не в центрі. Оцінка повинна бути строгою.

9. Ніс. Будь-який спосіб зображення носа. У «змішаних профілях» бал зараховується, навіть, якщо намальовано два носа.

10. Ніс; два виміри. Анфас: зараховується будь-яка спроба намалювати ніс двовимірним, якщо довжина носа більше ширини його основи. Профіль: зараховується будь-яка, навіть, примітивніша спроба показати ніс у профіль за умови, що зображена основа носа і його кінчик. Простий «гудзик» не зараховується.

11. Рот. Будь-яке зображення рота.

12. Губи; два виміри. Анфас: ясно зображені дві губи.

13. Ніс і губи; два виміри. Дається додатковий бал, якщо виконані пункти 10 і 12.

14. Підборіддя і лоб. Анфас: повинні бути намальовані обидва ока і рот, залишено достатньо місця над очима і під ротом для лоба й підборіддя. Оцінка не дуже сувора.

15. Підборіддя. Чітко відокремлене від нижньої губи підборіддя. Анфас: форма підборіддя повинна бути виділена яким-небудь способом: наприклад, кривою лінією, що проходить нижче рота або губ, чи всією формою обличчя. Борода, що закриває дану частину обличчя, не дозволяє зарахувати бал по даному пункту.

Примітка. Не плутати з пунктом 16. Щоб отримати бал по цьому пункту, необхідна виразна спроба показати «загострене» підборіддя. Найчастіше цей пункт зараховується у профілях.

16. Показана лінія щелепи. Анфас: поперек шиї проходить лінія щелепи й підборіддя, причому вона не повинна бути квадратної форми. Шия повинна бути досить широкою, а підборіддя досить загостреним, щоб лінія щелепи утворювала гострий кут з лінією шиї. Профіль: лінія щелепи йде у напрямку до вуха. Оцінка сувора.

17. Перенісся. Анфас: ніс має правильну форму і правильно розташований. Повинно бути показано основу носа, а перенісся має бути прямим. Важливим є розташування верхньої частини перенісся - вона повинна доходити до очей або закінчуватися між ними. Перенісся повинна бути вужче основи носа.

18. Волосся I. Зараховується будь-яке, навіть найгрубіше, зображення волосся.

19. Волосся II. Волосся показане не просто мазаниною або карлечками. Одна тільки лінія волосся на черепі без будь-яких спроб зафарбувати її не зараховується. Бал дається, якщо дитина зробила спробу хоч якось зафарбувати волосся або показати його хвилястий контур.

20. Волосся III. Будь-яка явна спроба показати стрижку або фасон волосся, використовуючи чубок, баки або лінію зачіски біля основи. Коли намальована людина у головному уборі, бал зараховується, якщо волосся на лобі, за вухом або ззаду вказує на наявність певної зачіски.

21. Волосся IV. Ретельне зображення волосся; показано напрямки пасм волосся. Пункт 21 ніколи не зараховується, якщо малюнок дитини не задовольняє вимог пункту 20. Ця ознака більш високого рангу.

22. Вуха. Будь-яке зображення вух.

23. Вуха: пропорції і розташування. Вертикальний розмір вуха повинен перевищувати його горизонтальний розмір. Вуха повинні бути розташовані приблизно в середній третині вертикального розміру голови. Анфас: верхня частина вуха повинна відходити від лінії черепа, обидва вуха повинні розширюватися в бік основи. Профіль: повинна бути показана якась деталь вуха, наприклад: слуховий канал може бути зображений крапкою. Вушна раковина

повинна розширюватися в бік потилиці. Примітка: деякі діти, особливо розумово відсталі, мають тенденцію малювати вухо «перевернутим» - вухо розширюється у сторону обличчя. У таких малюнках бал ніколи не зараховується.

24. Пальці. Будь-які ознаки пальців, крім руки або кисті. У малюнках дітей старшого віку, які мають схильність робити ескізні зображення, цей пункт зараховується при наявності будь-якої ознаки пальців.

25. Показано правильну кількість пальців. Якщо намальовані дві кисті, необхідно, щоб на обох було по 5 пальців. У ескізних малюнках більш старших дітей бал зараховуються, навіть, якщо не можна чітко розгледіти всі п'ять пальців.

26. Правильні деталі пальців. «Виноградина» або «палички» не зараховуються. Довжина пальців повинна чітко перевищувати їх ширину. У більш складних малюнках, де кисть руки показана у перспективі або пальці намічені лише ескізно, бал зараховується. Бал дається у випадках, коли через те, що руки стиснуті в кулаки, показані тільки суглоби або частини пальців. Останнє зустрічається тільки в малюнках вищої складності, де велике значення має перспектива.

27. Протиставлення великого пальця. Пальці намальовані так, що видно явну відмінність великого пальця від інших. Оцінка повинна бути суворою. Очко зараховується і в тому випадку, коли великий палець явно коротше всіх інших або, коли кут між ним і вказівним пальцем не менше, ніж у два рази перевищує кут між будь-якими двома пальцями на руці, або якщо точка прикріплення великого пальця до кисті знаходиться значно ближче до зап'ястя, ніж у інших пальців. Якщо зображено дві руки, перераховані вище умови повинні дотримуватися на обох руках. Якщо намальована одна рука, то при дотриманні зазначених умов бал зараховується. Пальці повинні бути показані обов'язково; рука у вигляді рукавиці не зараховується, якщо тільки не очевидно (або встановлено в подальшій бесіді), що дитина зобразила людину у зимовому одязі.

28. Кисті рук. Будь-яке зображення кисті, не рахуючи пальців. Якщо є пальці, то між їх основою і краєм рукава чи манжета має бути відстань. Там, де

немає манжета, кисть повинна розширюватися, зображуючи долоню або тильну сторону руки, на відміну від зап'ястя. Якщо намальовані обидві руки, ця ознака повинна бути на обох руках.

29. Намальовано зап'ястя або щиколотка. Або зап'ясті, або щиколотка мають бути намальовані окремо від рукава або штанів.

30. Руки. Будь-який спосіб зображення рук. Одних тільки пальців недостатньо, але бал зараховується, якщо між основою пальців і тією частиною тіла, до якої вони приєднані, залишено місце. Кількість рук має бути правильною, за винятком малюнків у профіль, коли можна зарахувати одну руку.

31. Плечі I. Анфас: зміна напрямку обрису верхньої частини тулуба, який справляє враження ввігнутості, а не опуклості. Ця ознака оцінюється досить суворо. Звичайна овальна форма ніколи не зараховується, оцінка завжди негативна, якщо тільки не очевидно, що це вказівка на різке розширення тулуба нижче шиї, яке утворюється лопаткою і ключицею. Тулуб чіткої квадратної або прямокутної форми не зараховується, але якщо кути закруглені, бал дається. Профіль: оцінка повинна бути дещо м'якше, ніж у малюнках анфас, бо правильно зобразити плечі у профіль значно важче. Правильним можна вважати малюнок, на якому у профіль зображена не тільки голова, але й тулуб. Бал зараховується, якщо лінії, що утворюють обриси верхньої частини тулуба, розходяться одна від одної біля основи шиї, показуючи розширення грудної клітки.

32. Плечі II. Анфас: оцінюється суворіше, ніж попередній пункт. Плечі повинні безперервно переходити в шию і руки, повинні бути «квадратними», а не звисаючими. Якщо рука відведена від тулуба, то повинна бути показана пахва. Профіль: плече повинно приєднуватися у правильному місці. Рука має бути зображена двома лініями.

33. Руки збоку або чимось зайняті. Анфас: маленькі діти часто малюють руки дуже відставленими від тулуба. Бал зараховується, якщо одна рука, намальована збоку, утворює із загальною вертикальною віссю тулуба кут не більше 10° , якщо тільки руки не зайняті чимось, наприклад, тримають який-

небудь предмет. Бал зараховується, якщо руки намальовані засунутими у кишені, на стегнах («руки в боки») або закладеними за спину. Профіль: бал зараховується, якщо руки зайняті якоюсь роботою або вся рука піднята.

34. Ліктювий суглоб. У середині руки повинен бути не плавний, а різкий вигин. Досить на одній руці. Вигин і складки рукава зараховуються.

35. Ноги. Будь-який спосіб зображення ніг. Число ніг повинно бути правильним. У профільних малюнках може бути або одна, або дві ноги. При оцінці треба виходити зі здорового глузду, а не тільки з чисто формальної ознаки. Якщо намальована тільки одна нога, але ескізно намічена проміжність, бал зараховується. Три і більше ніг на малюнку або тільки одна нога, без будь-якого виправдання відсутності другої, не зараховується. Одна нога, до якої приєднано дві ступні, оцінюється позитивно. Ноги можуть приєднуватися до будь-якої частини фігури.

36. Стегно I (проміжність). Анфас: показана проміжність. Найчастіше вона зображується внутрішніми лініями ніг, що зустрічаються в точці з'єднання з тілом. Маленькі діти зазвичай поміщають ноги якомога далі одна від одної. Такий спосіб зображення по даному пункту не зараховується. Профіль: якщо намальована тільки одна нога, то має бути передано обрис сідниці.

37. Стегно II. Стегно повинно бути зображено точніше, ніж це необхідно для отримання балу у попередньому пункті.

38. Колінний суглоб. Тут повинен мати місце різкий, а не плавний, вигин у середині ноги, або, що іноді зустрічається в малюнках дуже високої складності, звуження ноги у цій точці. Штани довжиною по коліно - ознака недостатня. Складка або штрихи, що показують коліно, оцінюються позитивно.

39. Ступні I. Будь-яке зображення ступні. Зараховується зображення ступні будь-яким способом: дві ступні анфас, одна або дві ступні в профільному малюнку. Маленькі діти можуть зображувати ступні, приєднуючи шкарпетки до нижньої частини ноги. Це зараховується.

40. Ступні II; пропорції. Ступні й ноги повинні бути показані у двох вимірах. Довжина ступні повинна перевищувати її висоту від підшви до підйому. Довжина ступні не повинна перевищувати $1/3$ від загальної довжини всієї ноги і не бути меншою $1/10$ загальної довжини ноги. Бал зараховується у малюнках анфас, де ступня показана більшою у довжину, ніж у ширину.

41. Ступні III; п'ятка. Будь-який спосіб зображення п'яти. На малюнках анфас ознака зараховується формально, коли ступні зображені так, що є розділова лінія між ногою і ступнею. У профільних малюнках повинен бути показаний підйом.

42. Ступні IV; перспектива. Спроба дотримання ракурсу принаймні для однієї ступні.

43. Ступні V; деталі. Будь-яка деталь, наприклад, шнурки, зав'язки, ремінці або підшва черевика, зображена подвійною лінією дають право нарахувати бал по даному пункту.

44. З'єднання рук і ніг з тулубом I. Обидві руки і обидві ноги приєднані до тулуба в будь-якій точці, або руки приєднані до шиї, чи місця з'єднання голови з тулубом (коли шия відсутня). Якщо відсутній тулуб, оцінка завжди нуль. Якщо ноги приєднані не до тулуба, а до чогось ще, незалежно від приєднання рук, оцінка нуль.

45. Приєднання рук і ніг II. Руки і ноги приєднані до тулуба у відповідних місцях. Бал не зараховується, якщо приєднання руки займає половину або більше грудної клітки (від шиї до талії). Якщо немає шиї, то руки повинні приєднуватися точно до верхньої частини тулуба. Анфас: якщо присутня ознака 31, то місце приєднання має припадати точно на плечі. Якщо за ознакою 31 дитина отримала нуль, то точка приєднання повинна припадати точно на те місце, де намальовані плечі. Оцінка сувора, особливо при негативній оцінці за пункт 31.

46. Тулуб. Будь-яке чітке зображення тулуба в одному або двох вимірах. Там, де ніякої відмінності між головою і тулубом немає, але риси обличчя показані у верхній частині цієї фігури, бал зараховується, якщо риси обличчя

займають не більше половини фігури; в іншому випадку оцінка нуль (якщо тільки немає поперечної риски, що показує нижню межу голови). Будь-яка фігура, намальована між головою і ногами, зараховується як тулуб, навіть у тому випадку, якщо її розмір і форма швидше нагадують шию, ніж тулуб.

47. Пропорційність тулуба: два виміри. Довжина тулуба повинна перевищувати його ширину. Вимірюється відстань між точками найбільшої довжини і найбільшої ширини. Якщо обидві відстані однакові або настільки близькі, що різницю між ними важко визначити, - оцінка нуль.

48. Пропорції: голова I. Площа голови повинна бути не більше половини і не менше $1/10$ площі тулуба. Оцінка досить м'яка.

49. Пропорції: голова II. Голова становить приблизно $1/4$ площі тулуба. Оцінка сувора: не зараховується, якщо більше $1/3$ і менше $1/5$.

50. Пропорції: обличчя. Анфас: довжина голови більше її ширини; повинна бути показана загальна овальна форма. Профіль: голова має явно видовжену форму. Обличчя довше основи черепа.

51. Пропорції: руки I. Руки дорівнюють довжині тулуба. Кінчики кистей досягають середини стегна, але не коліна. Кисті не обов'язково доходять до, або нижче, проміжності ніг, особливо якщо ноги дуже короткі. На малюнках анфас обидві руки повинні мати таку довжину. Оцінюється відносна довжина, а не положення рук.

52. Пропорції: руки II. Конічна форма рук. Зараховується будь-яка спроба звужити передпліччя, якщо тільки це не робиться одразу у талії. Якщо намальовані дві руки, звуження повинно бути на обох руках.

53. Пропорції: ноги. Довжина ніг не повинна бути меншою вертикального розміру тулуба, і не більшою подвійного розміру тулуба. Ширина кожної ноги має бути меншою за ширину тулуба.

54. Пропорції: кінцівки в двох вимірах. Обидві руки і ноги показані в двох вимірах. Якщо руки і ноги двовимірні - бал зараховується, навіть якщо кисті і ступні зображені лінійно.

55. Одяг I. Будь-які ознаки зображення одягу. Як правило, найбільш ранні способи являють собою ряд гудзиків, що йдуть вниз до центру тулуба, або капелюх, або те й інше разом. Зараховується одна ознака одягу. Серія вертикальних або горизонтальних ліній, намальованих поперек або кінцівок являє собою найпоширеніший спосіб зображення одягу. За це дається бал. Зараховуються рисочки, які можуть бути розцінені як кишені або манжети.

56. Одяг II. Наявність двох або більше непрозорих предметів одягу, таких, як капелюх, штани і т.п., що приховують частину тіла, яку вони покривають. При оцінці малюнка по даному пункту слід мати на увазі, що якщо капелюх просто трохи торкається верхівки голови, але не покриває ніякої її частини, очко не зараховується. Одні тільки гудзики без будь-яких інших вказівок на ознаки одягу (наприклад, пальто, піджак) не зараховуються. Пальто має бути зображено за допомогою двох наступних ознак: рукава, комір або лінія горлового вирізу, гудзики, кишені. У зображенні штанів повинні бути: пояс, ремінь, застібка, кишені, манжети або будь-який спосіб розмежування ступні й ноги від низу штанини. Зображення ступні як продовження ноги не зараховується, якщо лінія поперек ноги - єдина ознака, що вказує на відмінність ступні і щиколотки.

57. Одяг III. У малюнку немає прозорих елементів одягу. І рукава, і штани повинні бути показані окремо від зап'ясть рук і ступнів ніг.

58. Одяг IV. Намальовано чотири або більше предмети одягу. Предмети одягу можуть бути наступними: капелюх, туфлі, пальто, піджак, сорочка, комір, краватка, ремінь, штани, жакет, футболка, робочий халат, шкарпетки. Примітка. На туфлях повинні бути присутніми деякі деталі - шнурки, ремінці або підошва, зображена подвійною лінією. Одного тільки каблука недостатньо. У штанів повинні мати місце деталі: застібка, кишені, манжети. У пальто, піджака або сорочки повинні бути показані: комір, кишені, лацкани. Одних тільки гудзиків недостатньо. Комір не слід плутати з шиєю, зображеною як проста вставка. Краватка часто досить непомітна, її наявність уточнюється при уважному розгляданні або у ході бесіди.

59. Одяг V. Повний костюм без будь-яких несумісних предметів, деталей. Це може бути форма (військова форма, ковбойський костюм) або повсякденний костюм. Костюм повинен бути бездоганим. Це заохочувальний додатковий пункт, у якому має бути показано більше, ніж у пункті 58.

60. Профіль I. Голова, тулуб і ноги у профіль мають бути показані без помилок. Тулуб не вважається намальованим в профіль, якщо центральна лінія гудзиків не зсувається від середини фігури в бік тулуба або, якщо немає інших вказівок, наприклад, відповідного положення рук, кишень, краватки. Малюнок може містити одну, але не більше, з наступних трьох помилок: 1) прозорість тіла - контур тулуба видний крізь руку; 2) ноги намальовані не у профіль; верхня частина однієї ноги повинна бути закрита іншою ногою, яка ближче; 3) руки приєднані до контуру спини і протягнуті вперед.

61. Профіль II. Фігура повинна бути показана у профіль абсолютно правильно, без помилок і випадків прозорості.

62. Анфас. Включає частковий профіль, коли той, хто малює, намагається показати фігуру у перспективі. Всі основні частини тіла на своїх місцях і з'єднані правильно, за винятком частин, прихованих перспективою або одягом. Суттєві деталі: ноги, руки, очі, ніс, рот, вуха, шия, тулуб, долоні (кисті), ступні. Ступні повинні бути зображені в перспективі, але не в профіль, якщо тільки вони не вивернуті в різні боки. Частини повинні бути показані двовимірними.

63. Рухова координація в малюванні ліній. Подивіться на довгі лінії рук, ніг і тулуба. Лінії повинні бути твердими, упевненими і без випадкових вигинів. Якщо в цілому лінії справляють враження твердих, впевнених і свідчать про те, що дитина контролює рухи олівця, бал зараховується. Кілька довгих ліній можуть бути обведені або стерті. Лінії на малюнку не обов'язково повинні бути дуже рівними і плавними. Маленькі діти іноді намагаються «розфарбовувати» малюнок. Уважно вивчіть основні лінії малюнка. Старші діти часто користуються ескізним, уривчастим методом, легко відмінним від невпевнених ліній, що виникають внаслідок незрілої координації.

64. Рухова координація в малюванні з'єднань. Подивіться на точки з'єднання ліній. Лінії повинні зустрічатися точно, без явної тенденції до перетину або накладання й без проміжку між ними. Ескізний, уривчастий малюнок зазвичай зараховується, незважаючи на те, що з'єднання ліній тут можуть бути невизначеними. Допускаються деякі підтирання.

65. Вища рухова координація. Це заохочувальний, додатковий пункт за вмиле володіння олівцем як у малюванні деталей, так і у малюванні основних ліній. Зверніть увагу на дрібні деталі, а також на характер основних ліній. Всі лінії повинні бути намальовані твердо, з правильними з'єднаннями. Промальовування олівцем тонких деталей (рис обличчя, дрібних деталей одягу тощо) вказує на хорошу регуляцію рухів олівця. Оцінка повинна бути дуже суворою. Перемальовування або підтирання анулюють бал за цей пункт.

66. Напрямок лінії і форма: контур голови (якість ліній в малюванні форм). Контур голови повинен бути намальований без явних ознак мимовільних відхилень. Бал зараховується тільки в тих малюнках, де форма досягається без неправильних попередніх спроб (коло, еліпс). У профільних малюнках простий овал, до якого приєднаний ніс, не зараховується. Оцінка повинна бути досить суворою, тобто контур обличчя повинен бути намальований єдиною лінією, а не по частинах.

67. Якість ліній в малюванні форм: контур тулуба. Все те, що у попередньому пункті, але для тулуба. Слід звернути увагу, що примітивні форми (паличка, коло або еліпс) не зараховуються. Лінії тулуба повинні вказувати на спробу навмисно відійти від простої яйцеподібної форми.

68. Якість ліній у малюванні форм: руки і кисті. Руки і ноги повинні бути намальовані без порушень форми, як у попередньому пункті, без тенденції до звуження у місцях з'єднання з тілом. І руки, і ноги повинні бути зображені двовимірними.

69. Якість ліній у малюванні форм: риси обличчя. Риси обличчя повинні бути повністю симетричні. Очі, ніс і рот повинні бути показані двовимірними.

Анфас: риси обличчя повинні бути розміщені правильно і симетрично, мають ясно передавати вид людського обличчя. Профіль: контур ока повинен бути правильним і розташованим у передній третині голови. Ніс повинен утворювати тупий кут з лобом. Оцінка сувора, «карикатурний» ніс не зараховується.

70. «Ескізна» техніка. Лінії, утворені добре регульованими короткими штрихами. Повторне обведення відрізків довгих ліній не зараховується. «Ескізна» техніка зустрічається у роботах деяких старших дітей і, майже, ніколи не зустрічається у дітей молодше 11-12 років.

71. Особливе промальовування деталей. За допомогою особливих ліній або штрихування повинно бути зображено щось (одне або більше) з наступного переліку: складки одягу, зморшки або фалди, волосся, черевики, забарвлення або предмети фону.

72. Рухи рук. Фігура повинна виражати свободу рухів у плечах і ліктях. Досить при зображенні однієї руки. «Руки в боки» або руки у кишенях не зараховуються, якщо видно і плечі, і лікті. Будь-які дії не обов'язкові.

73. Рухи ніг. Свобода рухів і в колінах, і у стегнах фігури.

Результати. У віці 3 років IQ = 100% - приблизно відповідає кількості балів, що дорівнює 7. IQ 70% – 1 бал.

4 роки. 100% – 10 балів; 70% – 3 бали.

5 років. 100% – 16 балів; 70% – 6 балів.

6 років. 100% – 18-19 балів; 70% – 7 балів.

7 років. 100% – 22-23 бали; 70% – 9 балів.

8 років. 100% – 26 балів; 70% – 10 балів.

9 років. 100% – 31 бал; 70% – 13 балів.

10 років. 100% – 34-35 балів; 70% – 14-15 балів.

11 років. 100% – 36-38 балів; 70% – 15-16 балів.

12 років. 100% – 39-41 балів; 70% – 18 балів.

13 років. 100% – 42-43 балів; 70% – 21 бал.

14-15 років. 100% – 44-46 балів; 70% – 24 бали.

Методика «Драбинка» В. Г. Щур

Дитині показують намальовану драбинку, на якій розташовано сім сходинок. Посередині необхідно розмістити фігурку хлопчика або дівчинки (залежно від статі дитини).

Інструкція: «Подивись на цю драбинку. Бачиш, тут стоїть хлопчик (дівчинка). На сходинку вище ставлять хороших дітей, чим вище сходинка – тим кращі діти, на найвищій сходинці – найкращі діти. На сходинку нижче, ніж стоїть хлопчик (дівчинка), ставлять не дуже хороших дітей, ще нижче – ще гірших, а на найнижчій сходинці знаходяться найгірші діти. На середній сходинці, де стоїть хлопчик (дівчинка), діти не погані і не хороші. На яку сходинку ти сам себе поставиш? Ти таким є насправді чи ти таким хочеш бути? Постав фігурку на ту сходинку, яким ти є насправді, а тепер туди, яким хочеш бути. На яку сходинку тебе поставить мама, вихователька, друг (подруга)?».

Ключ:

Неадекватно завищена самооцінка. Дитина не роздумуючи ставить себе на найвищій сходинці; вважає, що інші люди оцінять її так само.

Завищена самооцінка. Після деяких роздумів дитина ставить себе на найвищій сходинці; вважає, що оцінка іншими людьми у деяких випадках буде трохи нижче її власної, а в інших випадках – буде такою, як власна оцінка.

Адекватна самооцінка. Обдумавши, дитина ставить себе на середній сходинці (3-5); вважає, що оцінка іншими буде така сама або дещо нижча за власну.

Занижена самооцінка. Дитина ставить себе на найнижчій сходинці; вважає, що оцінка іншими людьми буде такою, як її власна, або трошки вищою.

Велику діагностичну цінність має наявність або відсутність розриву між власною оцінкою дитини і її оцінкою очима інших (мама, вихователька, друг або подруга). Відсутність такого розриву каже про те, що дитина впевнена у любові оточуючих, відчуває себе захищеною. Така дитина не буде проявляти демонстративний або агресивний тип поведінки, намагаючись самоствердитися, також вона не буде сором'язливою, замкнутою, образливою та відстороненою. У випадку значного розриву (більше трьох сходинок) можна казати про суб'єктивне переживання власної незначущості й недооціненості в очах інших. Таке переживання може бути джерелом багатьох міжособистісних і внутрішньо особистісних конфліктів.

**Визначення рівня сформованості наочно-образного мислення
(субтест тесту Кееса)**

Дітям пропонується упорядкувати серії малюнків, які подані їм у неправильному порядку. Дослідження складається з однієї демонстраційної і п'яти контрольних серій. Час виконання кожного завдання – 1 хв.

Як зразок пропонується серія з 4 малюнків на тему «Їжа» (див. нижче).

Шифр серії – слово «харч». Серія складається з таких малюнків:

1. Мама варить суп.
2. Мама наливає суп у тарілку.
3. Тарілка з супом стоїть на столі, і дитина підходить до столу.
4. Дитина сидить за столом і їсть.

Контрольні серії:

I серія «Робота в садку» – 4 малюнки. Шифр серії – «сім'я».

1. Дитина копає лопатою землю.
2. Дитина висіває насіння.
3. Рослини зійшли, і дитина їх поливає.
4. Рослини у квітах, і дитина розглядає їх.

II серія «Поїздка на таксі» – 4 малюнки. Шифр серії – «їзда».

1. Дитина з матір'ю поспішають на зупинку таксі.
2. Дитина з матір'ю сідають у таксі.
3. Дитина з матір'ю їдуть у таксі.
4. Дитина з матір'ю виходять із таксі.

III серія «Миття» – 5 малюнків. Шифр серії – «тазик».

1. Дитина знімає взуття.
2. Дитина знімає шкарпетки.
3. Дитина наливає з крана у тазик воду.
4. Дитина миє ноги у тазику.
5. Дитина витирає ноги рушником.

IV серія «Рибалка» – 6 малюнків. Шифр серії – «рибальо».

1. Дитина йде до річки з вудкою у руці й порожнім рюкзаком.

2. Дитина закидає вудку.
3. Дитина витягує вудку, на гачку якої – риба.
4. Дитина кладе рибу у рюкзак.
5. Дитина з рюкзаком, повним риби, прямує додому.
6. Дитина підходить до хвіртки свого дому, її зустрічає собака.

V серія «Катання на санчатах» – 7 малюнків. Серія має шифр – «санчата».

1. Дитина виходить у двір.
2. Дитина із собакою у дворі.
3. Дитина бере з клуні санчата.
4. Дитина запрягає собаку у санчата.
5. Дитина сідає на санчата.
6. Собака катає дитину.
7. Санчата перекидаються, дитина опиняється в снігу.

Малюнки шифруються. На зворотному боці у верхньому лівому куті рисою й цифрою проставлений номер серії, однаковий для всіх малюнків, що в неї входять. На всіх малюнках демонстраційної серії у лівому верхньому куті проставлено літеру «Д». У правому верхньому куті кожної картки написано рядкову літеру й арабську цифру. Послідовність літер на малюнках однієї серії становить її шифр, цифри на малюнках є вказівкою для екзаменатора, в якій вихідній послідовності викладаються малюнки на стіл перед дитиною. Так, у демонстраційній серії «Іжа» малюнки будуть пронумеровані у такий спосіб: 1-й малюнок – «х4», 2-й малюнок – «а2», 3-й малюнок – «р1», 4-й малюнок – «ч3». Коли ці малюнки будуть викладені експериментатором перед дитиною, вони опиняться у послідовності «р1 – а2 – ч3 – х4».

Аналогічно контрольні серії повинні бути пронумеровані так:

- I серія – «Робота в садку»: «с3 – і1 – м4 – я2» (шифр – «сім'я»).
- II серія – «Поїздка в таксі»: «і2 – з3 – д4 – а1» (шифр – «їзда»).
- III серія – «Миття»: «т2 – а5 – з3 – и1 – к4» (шифр – «тазик»).
- IV серія – «Рибалка»: «р3 – иб – б2 – а4 – л1 – ю5» (шифр «рибалю»).
- V серія – «Катання на санчатах»: «с3 – а1 – н4 – об – ч2 – к7 – и5» (шифр – «санчата»).

Приготуйте всі необхідні матеріали. Кожну серію малюнків покладіть в окремий конверт.

Зверніться до дитини з такою інструкцією: *«А тепер ми пограємося в гру, де потрібно розкласти малюнки у правильному порядку»*. Попросіть дитину підійти ближче і продемонструйте їй серію «Їжа». Розкладіть перед нею малюнки цієї серії зображенням донизу в послідовності «р1 – а2 – ч3 –х4» і поясніть: *«Я поклала ці малюнки у неправильному порядку. Якщо їх перевернути й розкласти правильно, вони нам покажуть, як дитина їсть»*. Переверніть малюнки кожен на своєму місці й розмістіть їх з допомогою дитини у правильній послідовності. Поясніть: *«Бачиш, на першому малюнку мама варить суп, на другому-мама наливає суп у тарілку, на третьому – бачимо, що тарілка із супом стоїть на столі й дитина йде до столу їсти, а на четвертому – дитина сидить за столом і їсть»*. Продовжуйте: *«А тепер ми розкладемо малюнки з першого завдання (вони перевернуті і в неправильній послідовності). Їх слід перевернути і розкласти правильно. Тоді з них вийде невеличка розповідь. Роботу починаємо й закінчуємо за моїм сигналом, а до цього малюнків торкатися не слід»*.

Запитайте у дитини, чи все зрозуміло, що треба робити. Якщо потрібно, поясніть ще раз, використовуючи зразок.

Пам'ятайте, що під час проведення контрольних серій дитині не можна казати нічого, окрім того, що малюнки розкладені у неправильному порядку і що вона має розкласти їх у правильному порядку. Про те, що зображено на малюнках, ніяких пояснень давати не можна. У разі, якщо буде поставлене відповідне запитання, попросіть дитину самостійно подивитися і вгадати. Подбайте також про те, щоб до команди «Починай!» й після команди «Стій!» дитина не торкалася до малюнків.

Після команди «Стій!», яку дають рівно за хвилину після команди «Починай!», запишіть відповідь дитини на заздалегідь підготовленому спеціальному бланку у вигляді тієї послідовності літер, яка вийде, якщо перевернути малюнки, і зберіть малюнки першої серії. За одержаною послідовністю літер будуть у подальшому підраховуватися бали за виконання завдання.

Потім проведіть процедуру дослідження з іншими серіями малюнків за аналогією з першою.

Фіксуючи результати тестування, дослідник на спеціальному бланку (див. нижче) записує послідовність літер, якими закодований кожен малюнок, у тому порядку, в якому малюнки кожної серії розкладені дітьми. Ці послідовності літер можуть скласти правильний шифр серії (наприклад, «харч»), а можуть мати інше поєднання літер у разі невдалого розкладання малюнків дитиною.

За кожен малюнок, який розміщено правильно, нараховується 1 бал, але лише за умови, якщо принаймні два малюнки підряд розміщені правильно. Отже, у разі правильного викладання всіх малюнків у серії дитина одержує таку кількість балів: у першій серії – 4 бали; у другій – 4; у третій – 5; у четвертій – 6; у п'ятій – 7.

Максимальна кількість балів за правильне виконання всіх серій завдання – 26.

Бланк для реєстрації результатів субтесту

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ НАОЧНО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ

П.І.П дитини _____ Вік _____ Дата дослідження _____

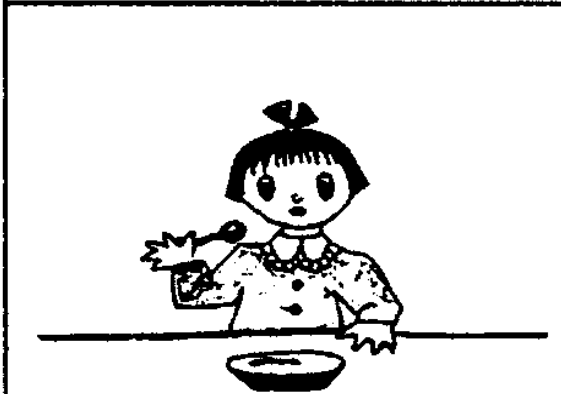
№ серії	Шифр серії	Результат тестування	Бали по серіях					Примітка
			I	II	III	IV	V	
I	Сім'я							
II	Їзда							
III	Тазик							
IV	Рибалю							
V	Санчата							
Сумарний бал								

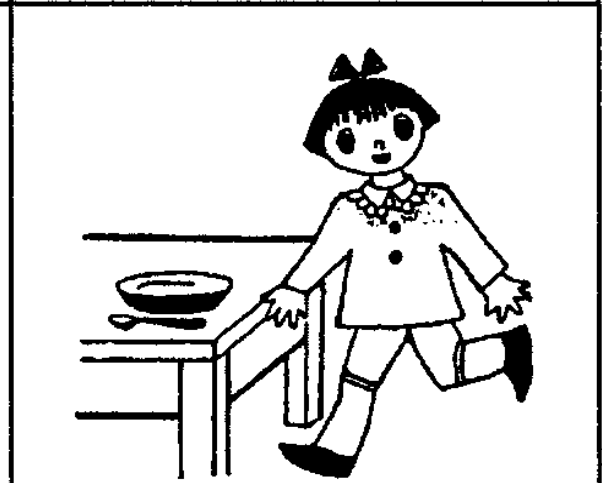
x.4

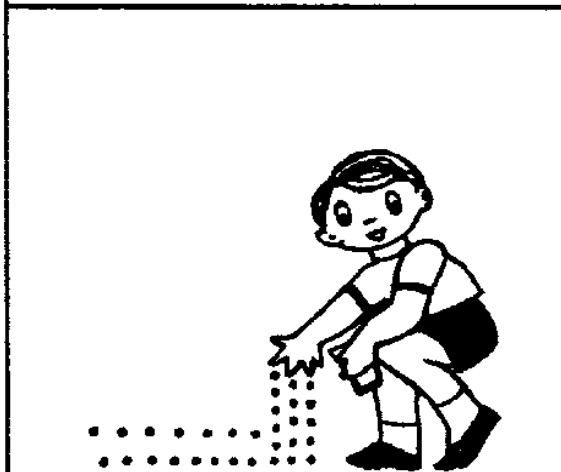
a.2

ч.3

p.1

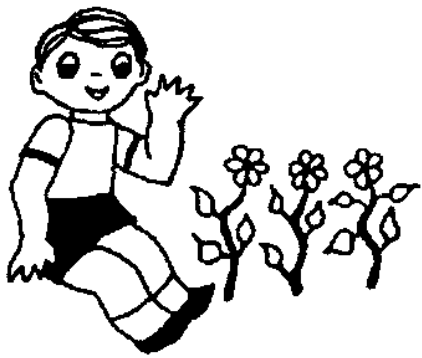

i.1

c.3

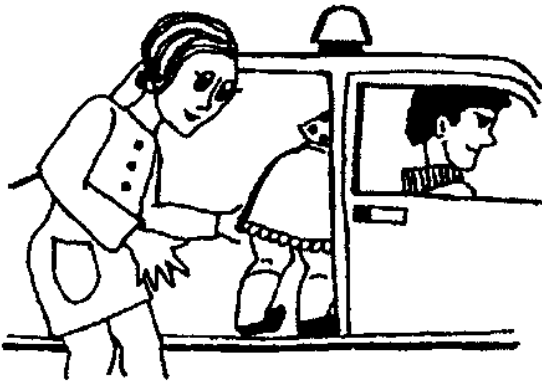

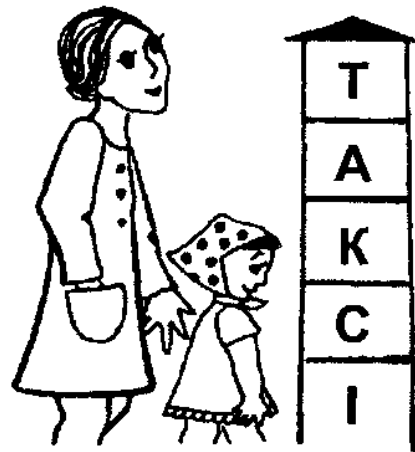
м'.4

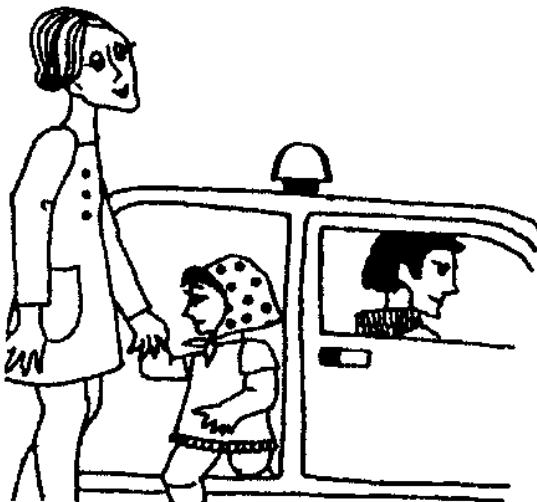
я.2

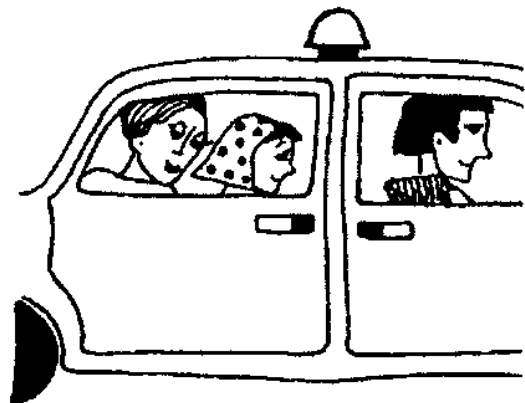
з.3

ї.2

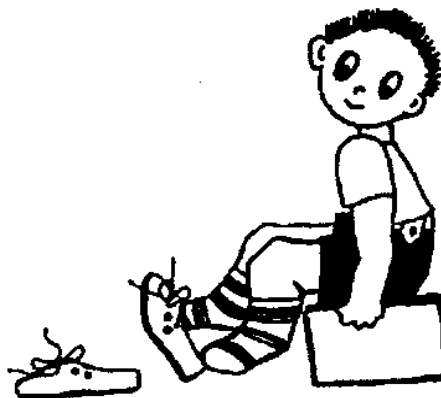
а.1

д.4

а.5

т.2

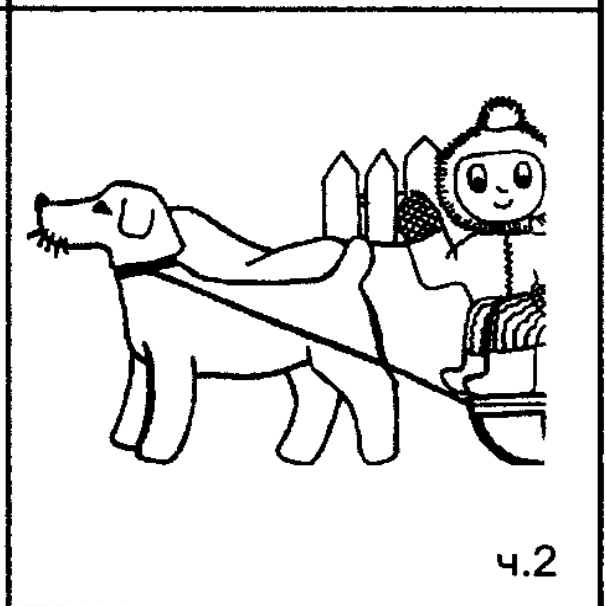
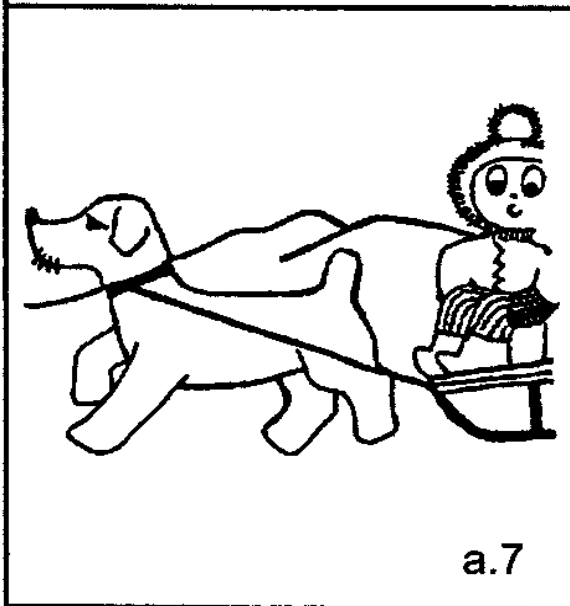
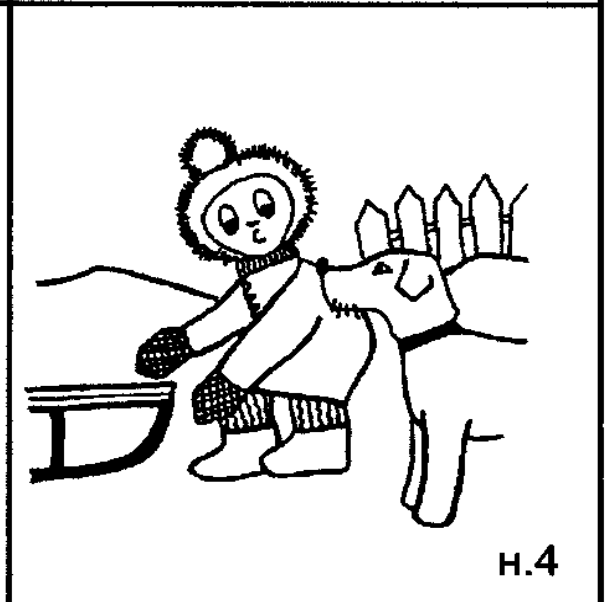
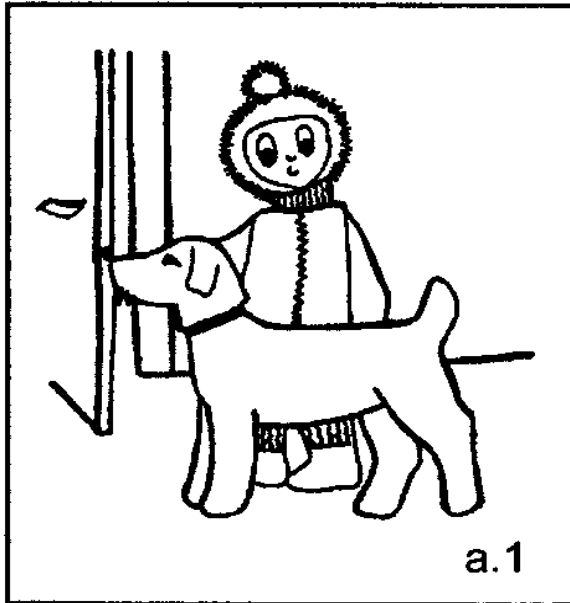
и.1

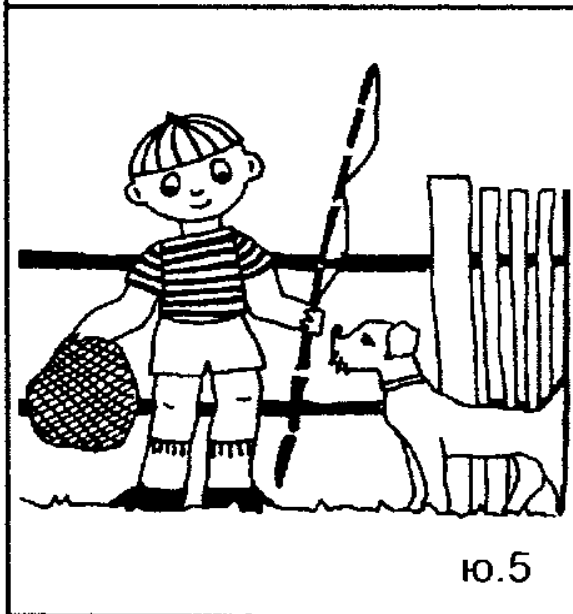
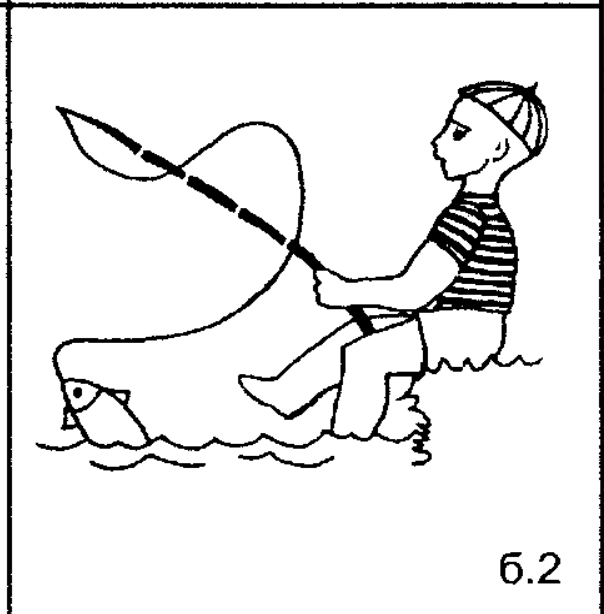
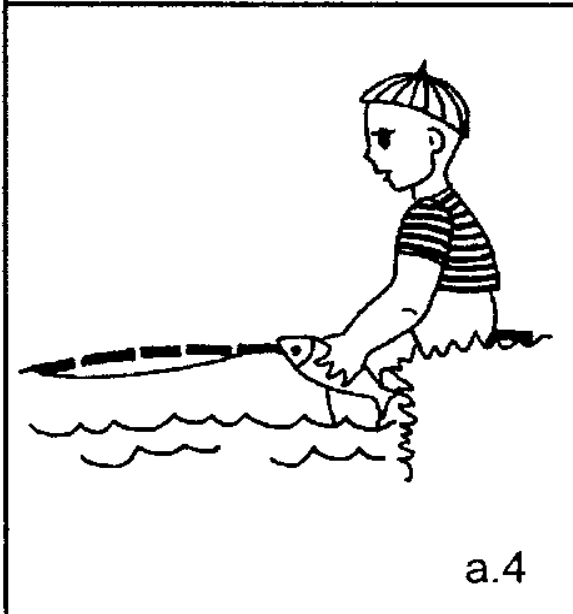
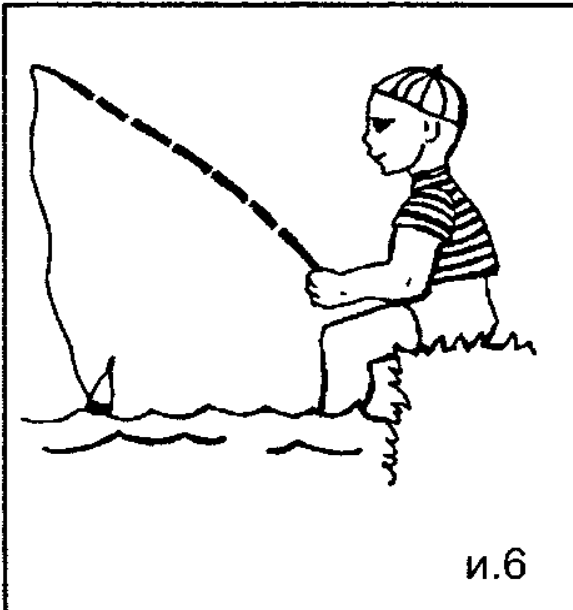

з.3

к.4

Дитячий тест тривожності (Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен)

Мета. Виявити рівень тривожності дитини.

Необхідний матеріал. Протокол дослідження; серія малюнків із 14 картинок (рекомендований розмір 8,5×11 см) у двох варіантах (для хлопчиків і для дівчаток).

Хід дослідження. У процесі роботи малюнки подаються дитині в тій послідовності, у якій вони тут представлені, один за одним. Кожен малюнок сюжетно передає типovu для життя дитини ситуацію. Показуючи дитині малюнок, дослідник дає до кожного з них **інструкцію**:

До мал. 1. Гра з молодшими дітьми: *«Подивись уважно на картинку. Як ти думаєш, яке у дитини буде обличчя, веселе чи сумне? Він (вона) грає з малюками».*

До мал. 2. Дитина і мати з немовлям: *«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: сумне чи веселе? Він (вона) гуляє зі своєю мамою і малюком».*

До мал. 3. Об'єкт агресії: *«Як ти думаєш, яке обличчя буде у цієї дитини: веселе або сумне?»*

До мал. 4. Одягання: *«Як ти думаєш, яке обличчя у цієї дитини: веселе або сумне? Він (вона) одягається».*

До мал. 5. Гра зі старшими дітьми: *«Як ти думаєш, яке обличчя у цієї дитини: веселе або сумне? Він (вона) грається зі старшими дітьми».*

До мал. 6. Укладання спати на самоті: *«Як ти думаєш, яке обличчя у цієї дитини: веселе або сумне? Він (вона) йде спати».*

До мал. 7. Умивання: *«Як ти думаєш, яке обличчя у цієї дитини: веселе або сумне? Він (вона) у ванній».*

До мал. 8. Догана: *«Як ти думаєш, яке обличчя у цієї дитини: веселе або сумне?»*

До мал. 9. Ігнорування: *«Як ти думаєш, яке обличчя буде у цієї дитини: веселе або сумне?»*

До мал. 10. Агресивний напад: *«Як ти думаєш, яке обличчя у цієї дитини: веселе або сумне?»*

До мал. 11. Збирання іграшок: *«Як ти думаєш, яке обличчя у цієї дитини: веселе або сумне? Він (вона) прибирає іграшки».*

До мал. 12. Ізоляція: *«Як ти думаєш, яке обличчя у цієї дитини: веселе або сумне?»*

До мал. 13. Дитина з батьками: *«Як ти думаєш, яке обличчя у цієї дитини: веселе або сумне? Він (вона) зі своїми мамою і татом».*

До мал. 14. Їжа на самоті: «Як ти думаєш, яке обличчя у цієї дитини: веселе або сумне? Він (вона) їсть».

Вибір відповідного обличчя, зроблений дитиною, і її словесні висловлювання ретельно фіксуються в спеціальному протоколі, поданому нижче.

ПРОТОКОЛ до тесту «Тривожність»

П.І.П. дитини _____ Вік _____ Дата _____

Номер і зміст малюнка	Висловлювання дитини	Вибір дитини	
		веселе обличчя	сумне обличчя
1. Гра з молодшими дітьми.			
2. Дитина і мати з дитиною.			
3. Об'єкт агресії.			
4. Одягання.			
5. Гра зі старшими дітьми.			
6. Укладання спати на самоті.			
7. Умивання.			
8. Догана.			
9. Ігнорування.			
10. Агресивний напад.			
11. Збирання іграшок.			
12. Ізоляція.			
13. Дитина з батьками.			
14. Обід на самоті.			

Обробка результатів. Потрібно здійснити кількісний та якісний аналіз інформації, зафіксованої у протоколі дослідження.

Кількісний аналіз може бути виражений як у балах, так і у відсотках. На підставі даних протоколу обчислюється індекс тривожності дитини (ІТ), який дорівнює вираженому у відсотках відношенню числа емоційно негативних виборів до загальної кількості малюнків.

$$IT = (\text{кількість емоційно-негативних виборів}/14) \times 100 \%$$

Рівні тривожності:

Слабкий – бали – 0-1; ІТ – 0–7,2 %.

Середній – бали – 2-5; ІТ – 14,3–35,7 %.

Добрий – бали – 6-7; ІТ – 42,9–50 %.

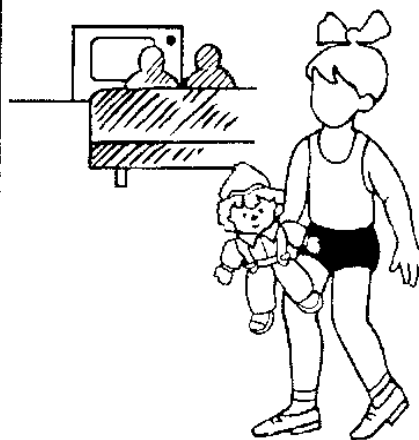
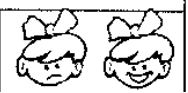
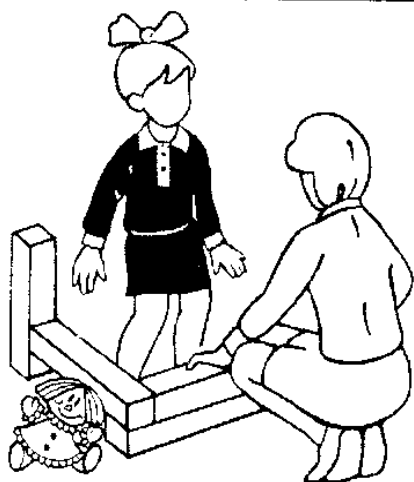
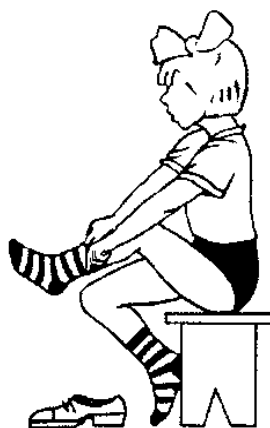
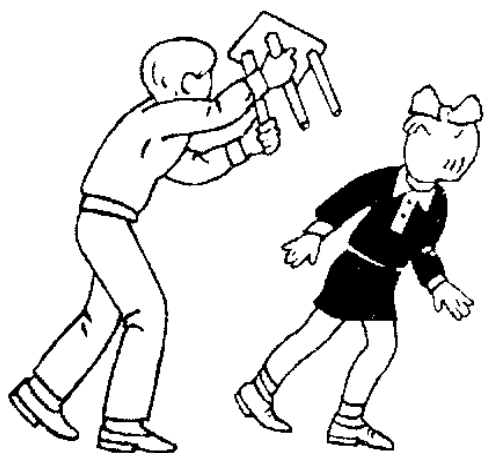
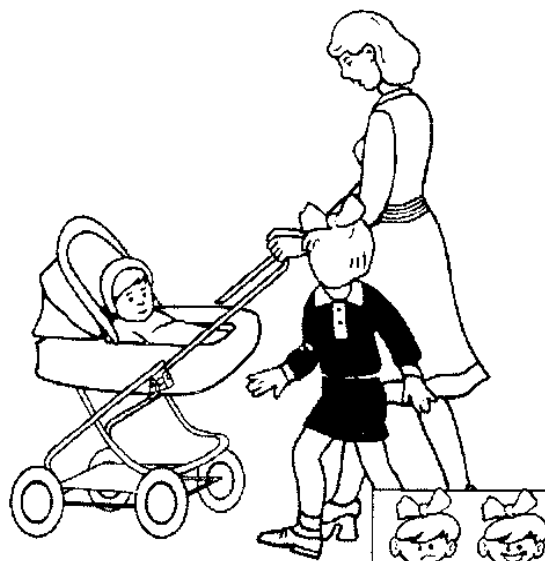
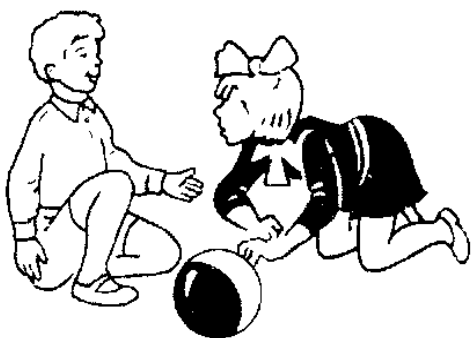
Високий – бали – 8 і більше; ІТ – 57,1 % і більше.

Якісний аналіз передбачає уважне вивчення висловлювань дитини, що фіксуються у другому стовпчику спеціального протоколу. На основі такого аналізу робляться висновки про емоційний досвід спілкування дитини з людьми, які її оточують, і той слід, який цей досвід залишив у душі дитини. Особливо високе проєктивне значення щодо цього мають малюнки серії 4, 6, 14 та 2, 7, 9, 11. Діти, які дають нечіткі пояснення до цих малюнків, з більшою ймовірністю одержать високий ІТ (індекс тривожності).

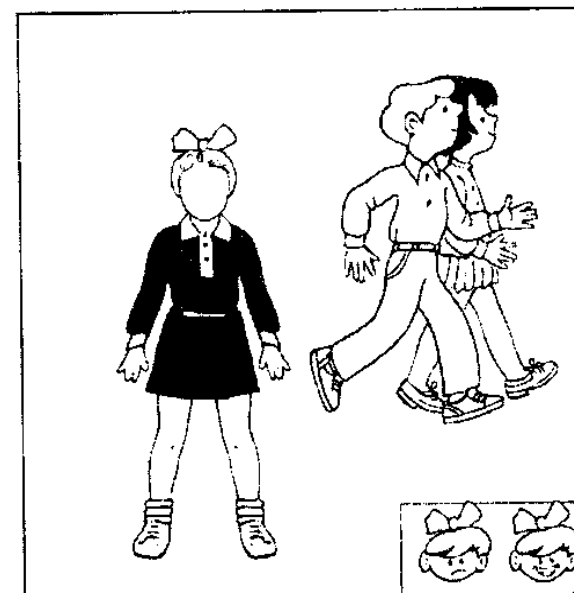
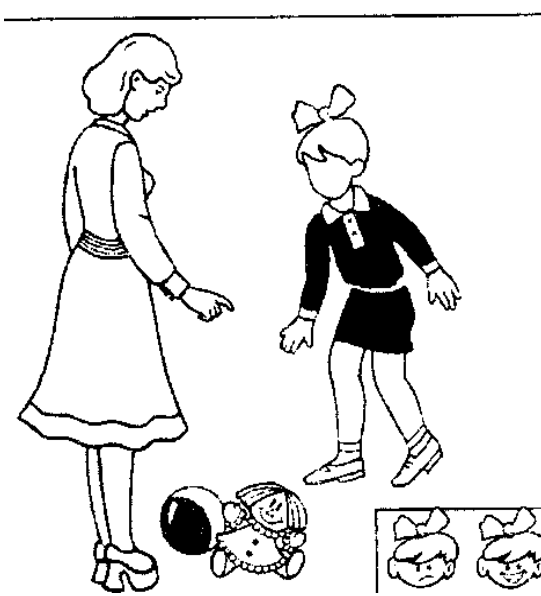
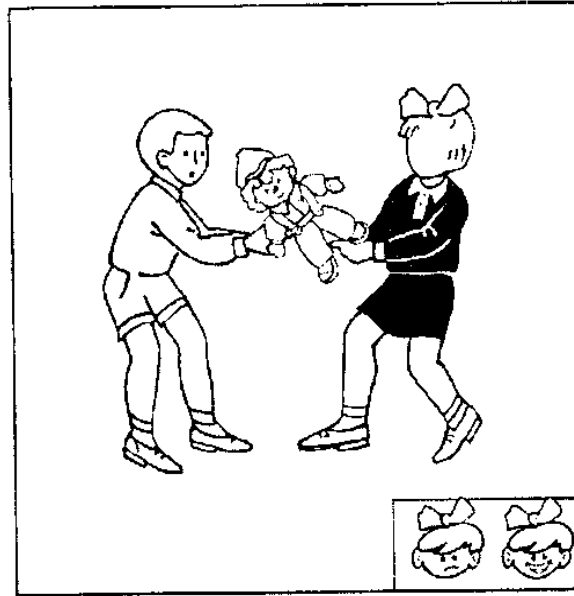
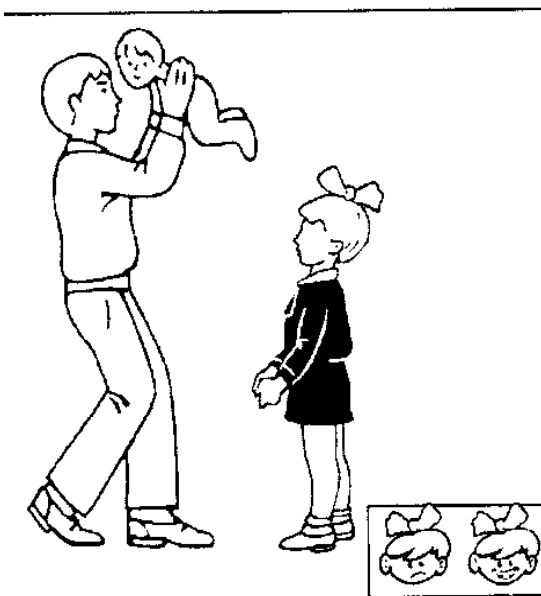
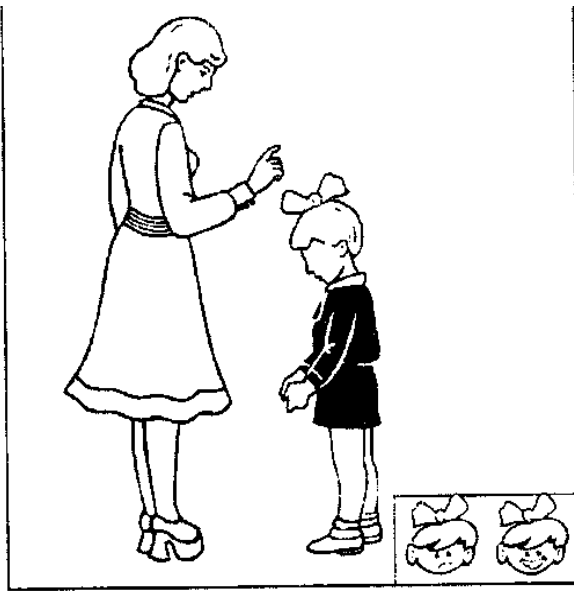
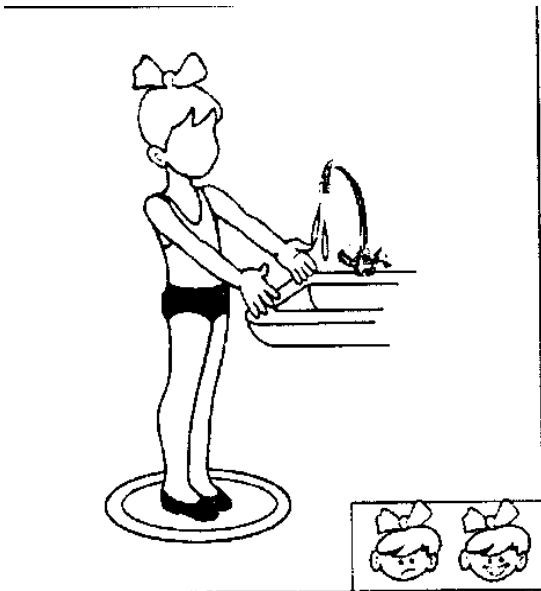
Пропоновані малюнки зображують типові життєві ситуації, з якими стикаються дошкільники, і які можуть викликати у них підвищену тривожність. Так, наприклад, мал. 1 (гра з молодшими дітьми), мал. 5 (гра зі старшими дітьми) і мал. 13 (дитина з батьками) мають позитивне емоційне забарвлення. Мал. 3 (об'єкт агресії), мал. 8 (догана), мал. 10 (агресивний напад) і мал. 12 (ізоляція) мають негативне емоційне забарвлення. Мал. 6 (укладається в ліжко на самоті), мал. 7 (умивання), мал. 9 (ігнорування), мал. 11 (збирання іграшок) і мал. 14 (їжа на самоті) мають подвійне емоційне забарвлення, що може бути як позитивним, так і негативним. Передбачається, що вибір дитиною того чи іншого обличчя буде залежати від її власного психологічного стану в момент проведення тестування.

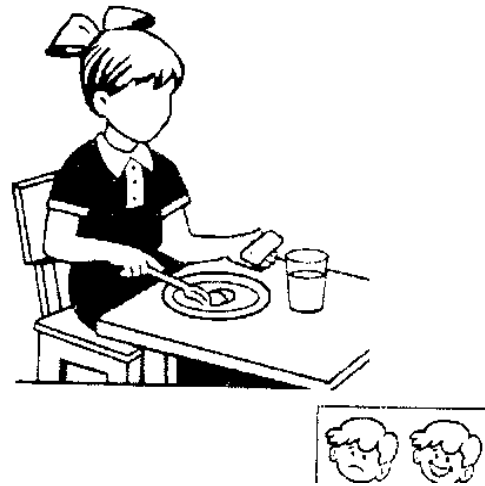
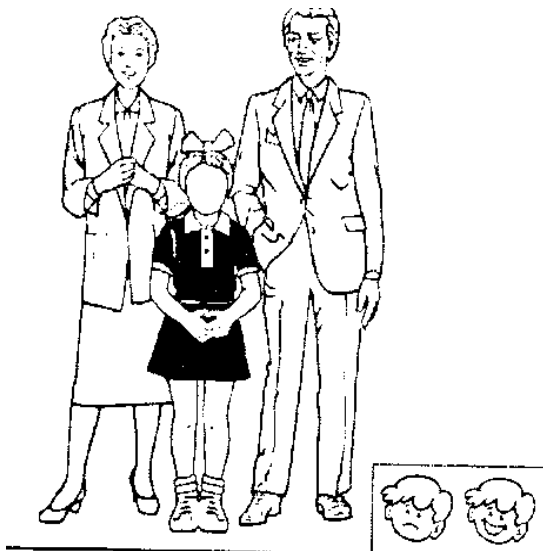
Двозначні малюнки мають основне «проєктивне» навантаження. Те, який сенс надає дитина саме цим малюнкам, вказує на типовий для неї емоційний стан у подібних життєвих ситуаціях.

Варіант для дівчаток

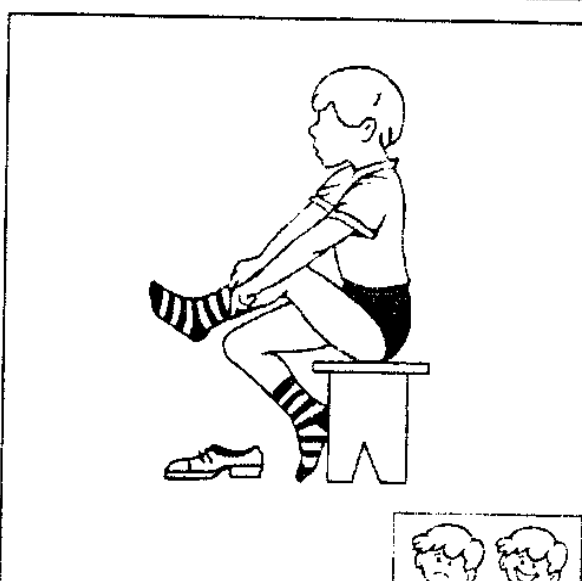
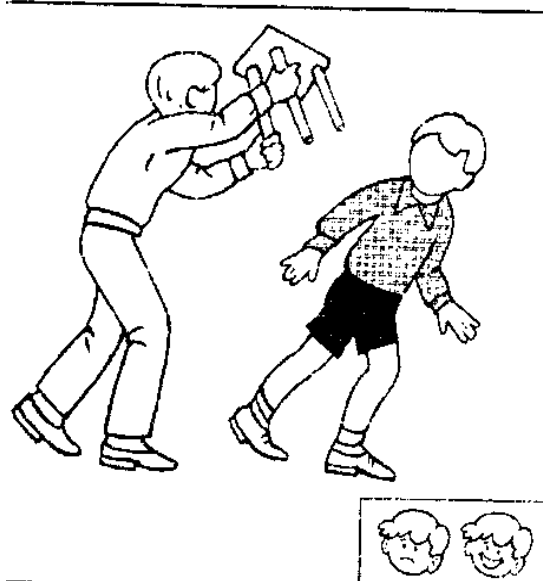
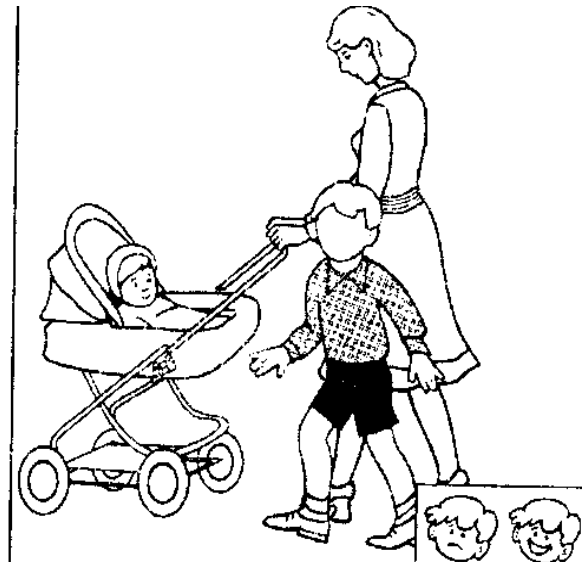
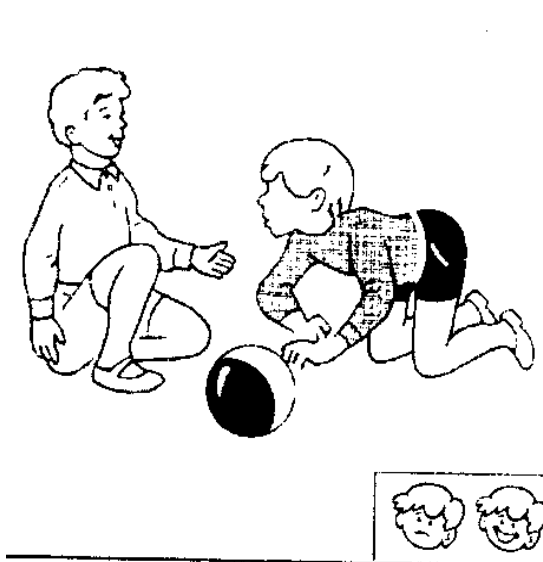

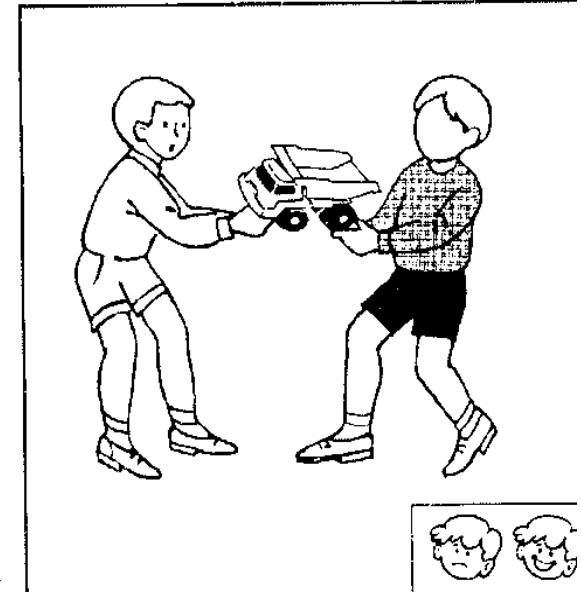
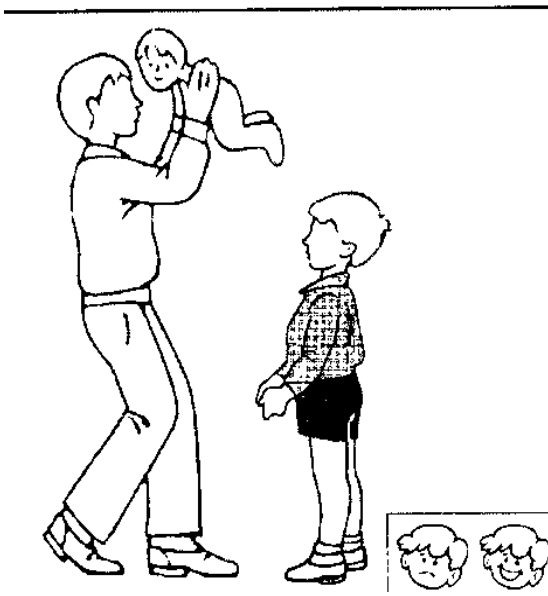
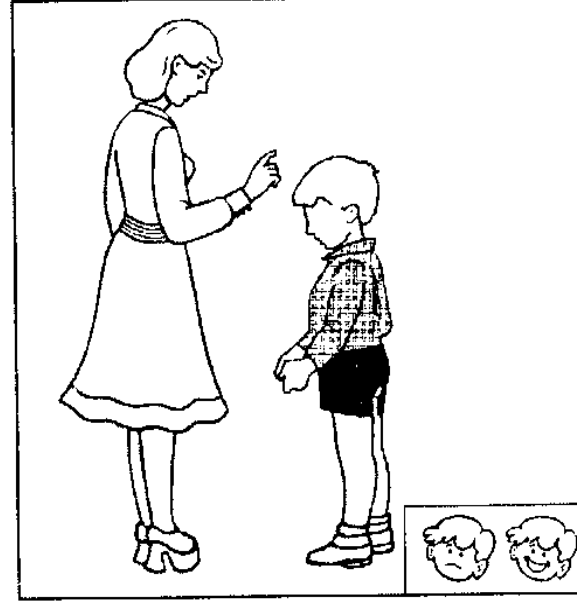
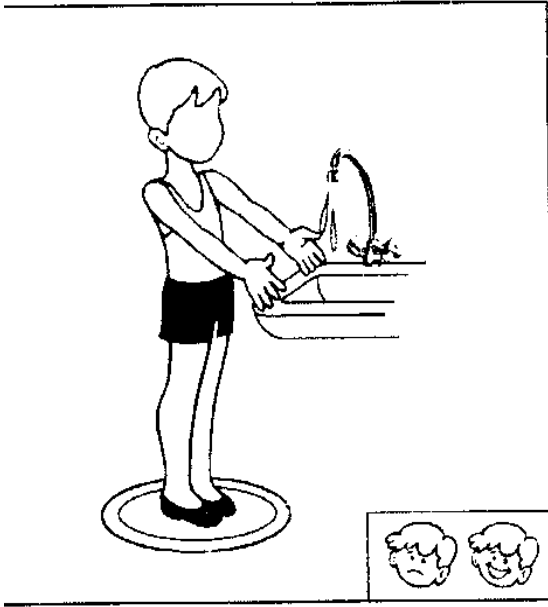
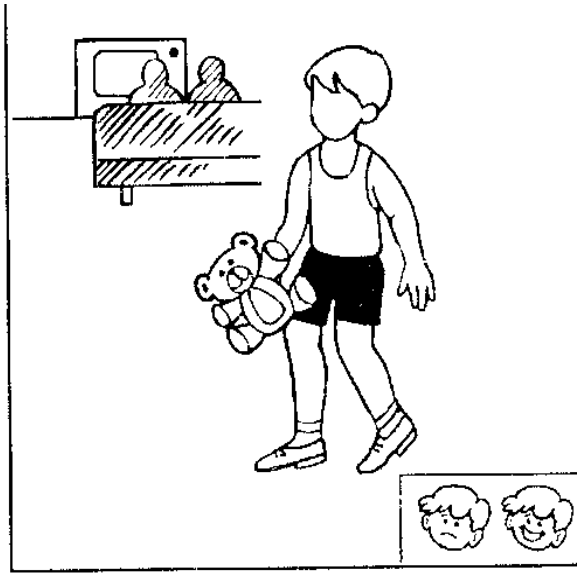
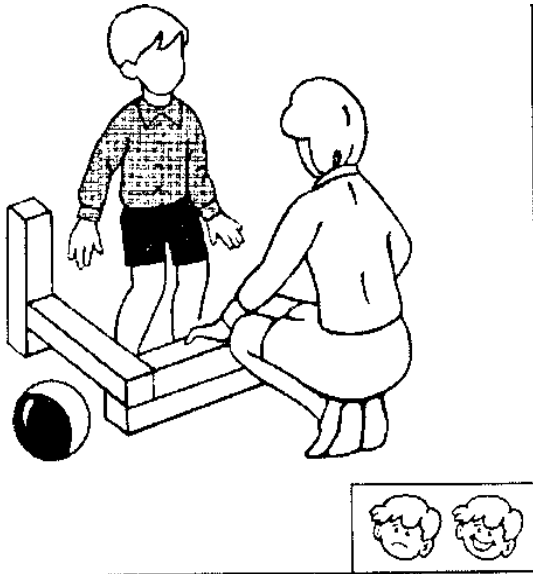

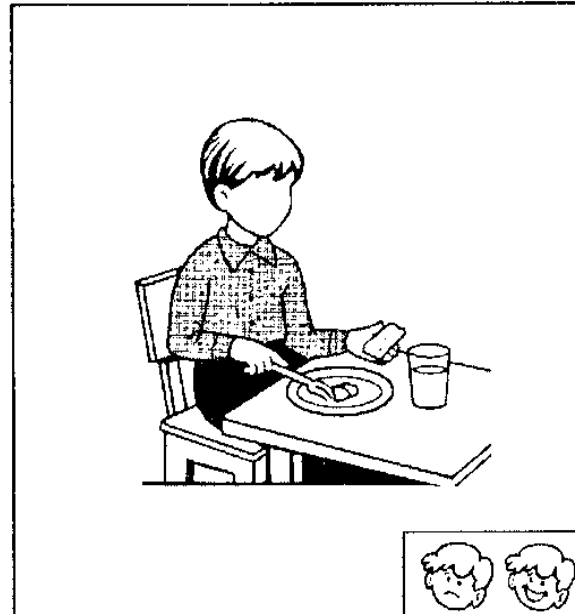
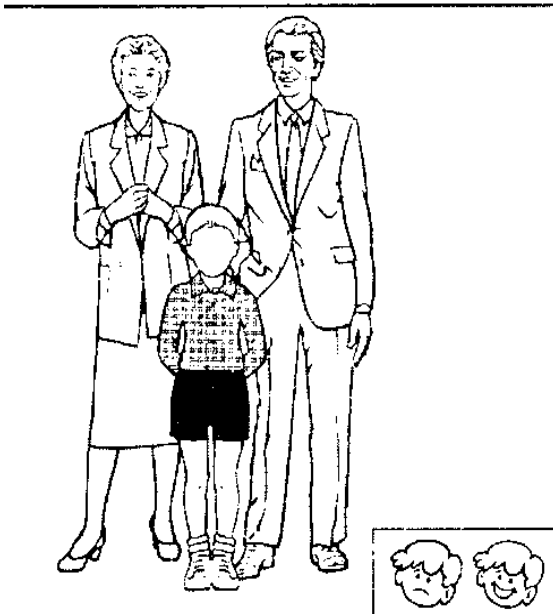
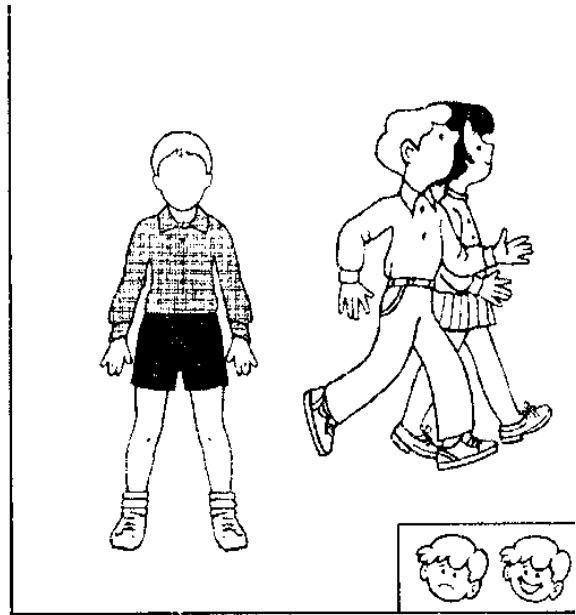
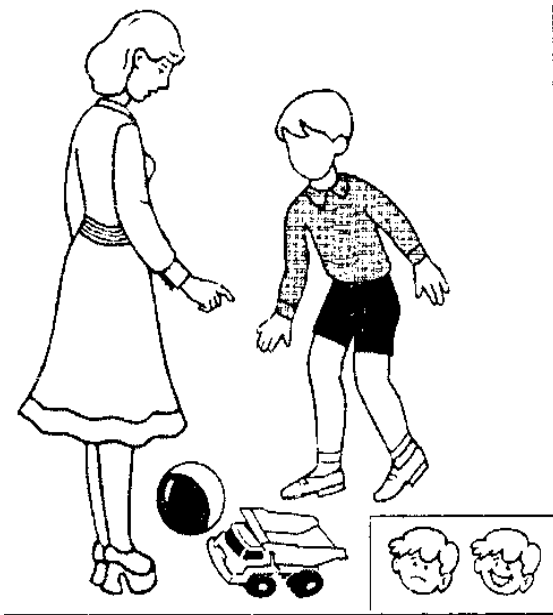

Варіант для хлопчиків

КОРЕКЦІЙНА РОБОТА

Корекційна робота має здійснюватися на основі результатів психодіагностики. Для спроб вирішення діагностованих проблем дитини можуть бути використані вправи та ігри, що наведені нижче, або інші, доречні та перевірені психологами форми роботи, що доступні студенту-практиканту.

Ігри та вправи на вираження емоцій

«Намалюй свій страх, подолой його»

До вправи бажано поговорити з дитиною: «Чого ти боїшся? Коли тобі буває страшно? тощо». Потім дитині пропонують намалювати те, чого вона боїться. Необхідний великий аркуш паперу, олівці або фарби. Після малювання ще раз поговоріть, чого ж конкретно дитина боїться. Потім візьміть ножиці і попросіть дитину розрізати «страх» на дрібні шматочки, а дрібні — ще на дрібніші, допоможіть дитині в цьому. Коли страх розсипається на малюсінькі шматочки, покажіть дитині, що тепер його зібрати неможливо. Загорніть ці дрібні шматочки у великий папір, підійдіть до смітника і викиньте туди, потім з дитиною сходіть і викинете все сміття — воно вам не потрібно, його відвезуть, спалять, а разом зі сміттям спалять і «страх», і більше його ніколи не буде.

Зауваження: повторіть вправу через 1-2 тижні. Подивіться, що змінилося в зображенні страху (колір, сюжет, композиція), і робіть це до того моменту, поки не побачите здивований вираз обличчя дитини у відповідь на прохання: «Намалюй свій страх».

«Іди, злість, іди!»

Гравці лягають на килим по колу. Між ними подушки. Закривши очі, вони починають бити ногами по підлозі, а руками по подушках з голосним лементом: «Іди, злість, іди!» Вправа продовжується 3 хвилини, потім учасники по команді дорослого лягають у позу «зірки», широко розсунувши ноги і руки, і спокійно лежать, слухаючи музику 3 хвилини.

Застереження: стежте, щоб, вдаряючи руками по подушці, діти не били по руках сусіда.

Гра «Покажи почуття»

Інструкція. Вам відомо, що рух м'язів обличчя, що виражають внутрішній стан, називаються мімікою. Міміка — важливий елемент спілкування.

Зараз кожен одержить завдання зобразити мімікою дві емоції:

- гнів, чекання;
- презирство, прагнення йти на контакт;
- страждання, байдужість;
- страх, іронія;
- подив, святкування;
- радість, обурення;
- спокій, стримане роздратування...

1. Першу з зазначених емоцій ви демонструєте усім для відгадування.

Чи легко зрозуміти один одного без слів?

2. Розділимося на пари і побудемо дзеркалом, зображуючи другу задану емоцію. Обговоримо наші труднощі.

Гра «Приміряння ролей»

Кожний примірить три ролі — агресивну, невпевнену й упевнену в собі людину.

Зразок. Уявіть собі, що ваш знайомий забув повернути вам вашу річ (книгу, викрійку тощо).

Агресія: «Ти, нарешті, принесеш мій журнал? Скільки разів можна нагадувати: я хочу його одержати завтра!»

Невпевненість: «Вибач, якщо моя викрійка тобі не потрібна, то чи не могла б ти її повернути?»

Упевненість: «Ми домовилися, що ти повернеш мені модель вчасно. Буду вдячний, якщо саме завтра ти принесеш мені її».

Ігри, що імітують події розповідей, загадок, байок, віршів, допомагають зняти психоемоційне напруження, розвинути в дітей здібності розуміти, усвідомлювати свої і чужі емоції, правильно їхній виражати і повноцінно

переживати, усе це стимулює емоційний стан дітей, приводить до поліпшення самопочуття і настрою.

Методи саморегуляції та зняття психоемоційного напруження

«Заряд бадьорості»

«Сядь вільно. Витягни вперед руки і приготуй два пальчики: великий і вказівний. Візьмися ними за кінчики вух — один зверху, інший знизу вушка. Помасажуй вушка: «Вушка, вушка чують все!» (10 разів в одну сторону і 10 — в іншу). А тепер опусти руки. Приготуй вказівний палець, витягни руку і постав його між бровами над носом. Помасажуй цю точку зі словами: «Прокидайся, третє око!» Склади пальці рук у жменьку, знайди внизу шиї ямку, поклади туди руку зі словами: «Я дихаю, дихаю, дихаю!» — помасажуй ямку 10 разів в одну сторону і 10 разів в іншу. Молодець! Ти бачиш, чуєш, відчуваєш!»

Застереження: дорослий стежить за силою натиску на важливі точки життєдіяльності і правильністю знаходження точок.

«Врятуй пташеня»

Уяви, що в тебе в руках маленьке безпомічне пташеня. Витягни руки долонями вгору. А тепер зігрій його, повільно, по одному пальчику складай долоні, сховай в них пташеня, подихай на нього, зігріваючи своїм рівним, спокійним подихом, приклади долоні до своїх грудей, віддай пташеняті доброту свого серця і подиху. А тепер розкрий долоні і ти побачиш, що пташеня радісно злетіло, посміхнися йому і не сумуй, він ще прилетить до тебе!»

ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА

Психопрофілактика проводиться з групою дітей. Заняття триває 1-2 год. Побудова заняття ґрунтується на основі результатів спостереження студента-практиканта за взаємодією у групі і орієнтується на профілактику наявних або потенційних складностей у ній.

Для формування психопрофілактичного заняття, можна використовувати вправи, приведені нижче, або інші, доступні студенту-практиканту.

Ігри і вправи для дітей, які мають труднощі у спілкуванні

«Секрет»

Усім учасникам ведучий роздає по «секрету» з красивої скриньки (гудзик, намистинку, брошку, старий годинник тощо), кладе в долоньку і затискає кулачок. Учасники ходять по приміщенню і знаходять способи умовити кожного показати йому свій секрет.

Зауваження: ведучий стежить за процесом обміну секретами, допомагає боязким знайти спільну мову з кожним учасником.

«Добра тварина»

Учасники стають у коло і беруться за руки. Ведучий тихим голосом говорить: «Ми — одна велика добра тварина. Давайте послухаємо, як вона дихає!» Усі прислухаються до свого подиху, подиху сусідів. «А тепер подихаємо разом!». Вдих — усі роблять крок уперед. Видих — усі роблять крок назад. Вдих — усі роблять 2 кроки вперед, видих — усі роблять 2 кроки назад. «Так не тільки дихає тварина, так само чітко і рівно б'ється її велике добре серце. Стукіт — крок уперед, стукіт — крок назад тощо».

«На що схожий настрій?»

Учасники гри по черзі говорять, на яку пору року, природне явище, погоду схожий їхній сьогоднішній настрій. Почати порівняння краще дорослому: «Мій настрій схожий на білу пухнату хмарину в спокійному блакитному небі, а твій?»

Вправа проводиться по колу. Дорослий узагальнює — який сьогодні у всієї групи настрій: сумний, веселий, смішний, злий тощо. Інтерпретуючи відповіді дітей, врахуйте, що погана погода, холод, дощ, похмуре небо, агресивні елементи свідчать про емоційне неблагополуччя.

Ігри та вправи на зняття страхів і підвищення впевненості в собі

«Розкажи про свій страх»

Мінімальна кількість учасників — 2, чим більше, тим продуктивніша вправа. У тісному довірчому колі дорослий розповідає про дитячі страхи: «А от коли я був таким, як ти, то...» Потім ставить запитання: «А у вас було таке? », «Хто чого боїться? » Діти за бажанням розповідають про ситуації, коли їм було страшно.

Ведучий щоразу просить піднести руку тих, в кого було щось схоже.

Застереження: стежите, щоб сюжети розповідей були несхожими, обговоріть усі можливі дитячі страхи: темряви, самотності, смерті, чужих людей, тварин, злих казкових героїв тощо.

Вправа «Мої сильні сторони»

Інструкція: усі сідають у коло. Кожен член групи повинен розповісти про свої сильні сторони, про те, що він любить, цінує в собі, про те, що дає йому почуття внутрішньої впевненості і довіри до себе. Важливо, щоб він не применшував своїх переваг, не критикував себе, не говорив про свої помилки і недоліки (ця вправа спрямована на уміння позитивно мислити про себе і чітко викладати свої думки).

Вправи на розвиток емоційної сфери

Вправа «Передача почуттів»

Усі стають у шеренгу, перший повертається до другого і передає йому мімікою почуття (радість, гнів, сум, подив тощо), другий має передати наступному це саме почуття. В останнього запитують, яке почуття він отримав, і порівнюють з

тим, яке почуття було передано спочатку і як кожний розумів отримане ним почуття (невербальне спілкування).

Вправа «Інтерв'ю»

Дві групи: 1 — журналісти, що беруть інтерв'ю, 2 — кожен вибирає, ким він буде, чию роль візьме (спортсмен, боксер тощо). Він має відповідати на запитання журналістів. Обговорення: чи легко, спілкуватися від імені іншого?

Вправа «Спілкування без слів»

Інструкція: вправа виконується мовчки. Учасники стають у два кола обличчям один до одного. Зовнішнє і внутрішнє коло рухаються в протилежні боки. Ті, що опинилися навпроти один одного, утворюють пару. Ведучий просить їх: — Заплющте очі і привітайтеся за допомогою рук.

— Відкрити очі і рухатися далі. Знову по команді утворюються пари, що одержують завдання.

— Покладіть руки на плечі один одному, подивіться протягом хвилини в очі партнерові, посміхніться, відпустіть руки і починайте рухатися далі.

— «Стоп»: помиріться руками.

— Висловіть підтримку за допомогою рук.

— Попрощайтесь.

Після вправи учасники обмінюються почуттями.

Гра на володіння своїм тілом «Долоня в долоню».

Діти притискають долоньки й у такий спосіб рухаються по кімнаті, у якій можна встановити різні перешкоди, які пара має подолати. Це можуть бути стілець або стіл. У грі можуть брати участь пари: дорослий — дитина.

Гра «Неіснуюча тварина»

Дитина вигадує тварину, якої насправді не існує. Потім вона має зобразити тварину, пройти, як ця тварина. Зображення відбувається під музику. Інші діти вгадують, яка це тварина: весела чи сумна, добра чи зла тощо.

СХЕМА

ВІДГУКУ ПРО ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ДИТИНИ

Загальна інформація про дитину та її сім'ю

Прізвище, ім'я, по-батькові. Дата народження. Група. Рік вступу до дошкільного навчального закладу. Умови життя в сім'ї. Склад сім'ї (батьки, сестри, брати). Особливості основної лінії сімейного виховання.

Психічний розвиток

Особливості уваги (ступінь розвитку довільної уваги, зосередженість, стійкість, здатність до розподілу).

Осмисленість сприймання

Особливості пам'яті: швидкість запам'ятовування, міцність збереження, точність, послідовність, повнота відтворення.

Розвиток мислення та уяви (рівень засвоєння загальних і абстрактних понять, чи вміє порівнювати, узагальнювати, робити самостійні висновки, чи швидко знаходить шляхи вирішення проблемних ситуацій).

Загальний розумовий розвиток. Особливості засвоєння знань, формування навичок та вмінь.

Особистісний розвиток

Самостійність, організованість, вміння працювати в групі, вміння планувати роботу, контролювати себе, самооцінка тощо).

Загальна характеристика поведінки (поводиться спокійно чи ні, стримано чи проявляє зайву рухливість, непосидючість).

Виконання вимог дорослих (виконує охоче або з примусу, чи часто відмовляється виконувати вимоги і які). Описати найбільш типові порушення дисципліни, які Ви спостерігали за час практики.

Спрямованість особистості і спеціальні здібності

Інтереси (перерахувати, чим цікавиться: техніка, малювання, музика, спорт, колекціонування тощо, відзначити характер інтересів з точки зору їх глибини і активності).

Які риси характеру яскраво виражені? Чи проявляються такі риси як доброта, працьовитість, егоїзм, замкнутість, сором'язливість, впертість, хитрість?

Який настрій переважає (веселий, сумний, пригнічений)? Чим викликаються зміни настрою?

Відзначити, чи є особливі здібності до якоїсь діяльності (музики, малювання, тощо). У чому вони проявляються? Про що мріє і що має намір робити в майбутньому?

Взаємовідносини з ровесниками

Місце в групі. Чи користується повагою? Чи вміє підкорятися вимогам?

Яке ставлення до ровесників і навпаки (чи любить товаришів і як вони ставляться до нього, чи дорожить їх думкою, з ким дружить і на чому заснована дружба, чи бувають конфлікти, в чому їх причина).

Ставлення до вихователів (чи є контакт, чи поважає їх).

Загальні висновки

Вказати індивідуальні особливості дитини, визначити найважливіші психолого-педагогічні завдання, що стоять перед вихователем і практичним психологом, та шляхи подальшої роботи з дитиною.